

Hipàtia d'Alexandria

**La visió al llarg de la història de la primera
dona científica i el seu assassinat
a mans de l'Església**

«Ἦν τις γυνή ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, τοῦνομα Ὑπατία, αὕτη Θεώνος μὲν τοῦ φιλοσόφου θυγάτηρ ἦν, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προύβη παιδείας, ὡς ὑπερακοντίσαι τοὺς κατ'αὐτὴν φιλοσόφους. [...] Πάντες γὰρ δι' ὑπεραβάλλουσαν σωφροσύνην πλεόν αὐτὴν ἠδοῦντο καὶ κατεπλήττοντο.»

«*Mulier quaedam fuit Alexandriae; nomine Hypatia, Theonis Philosophi filia. Haec ad tantam eruditionem peruenerat, ut omnes sui temporis Philosophos longo interuallo superaret. [...] Nam ob eximiam ipsius modestiam, omnes eam reuerbantur simul ac suspiciebant.*»

«Hi havia una dona a Alexandria anomenada Hipàtia, filla del filòsof Teó, que va fer tals assoliments en literatura i ciència, que va sobrepassar de lluny els filòsofs del seu temps. [...] Tots els homes que eren coneixedors de la seva extraordinària dignitat i virtut l'admiraven per sobre de qualsevol altre.»

Sòcrates Escolàstic, *Historia Ecclesiastica*. VII, 15.

ÍNDIX DE CONTINGUTS

I. INTRODUCCIÓ	1
1 TEMA DEL TREBALL	2
2 OBJECTIUS I HIPÒTESIS	4
3 ESTRUCTURA DEL TREBALL I METODOLOGIA	5
II. VIDA I OBRA D'HIPÀTIA D'ALEXANDRIA	6
1 VIDA	7
1.1 Naixement	7
1.2 La seva escola	8
1.2.1 Les seves classes	9
1.2.2 Els seus alumnes	10
1.3 Hipàtia i la religió	11
1.4 La mort	11
2 OBRA	14
III. HIPÀTIA AL LLARG DE LA HISTÒRIA	16
1 FONTS PRIMÀRIES	17
1.1 <i>Suda</i>	17
1.2 <i>Història eclesiàstica</i>	18
1.3 <i>Crònica de Joan, bisbe de Nikiu</i>	18
1.4 Cartes de Sinesi	19
2 EDAT MITJANA, RENAIXEMENT I BARROC	21
3 IL·LUSTRACIÓ	23
3.1 L'assaig de John Toland i la resposta de Tomas Lewis	23
3.2 Henry Fielding, <i>A journey from this world to the next</i>	25
3.3 Edward Gibbon, <i>Historia de la decadencia y la ruina del imperio romano</i>	26
3.4 Voltaire	27
3.4.1 <i>Examen important de Milord Bolingbroke ou le tombeau du fanatisme</i>	27
3.4.2 <i>Diccionario filosófico</i>	28
3.5 Diodata Saluzzo, <i>Ipazia ovvero del Filosofie</i>	29
4 ROMANTICISME	30
4.1 Leconte de Lisle	30

4.1.1 <i>Hypatie</i>	30
4.1.2 <i>Hypatie et Cyrille</i>	31
4.2 La novel·la de Charles Kingsley i els seus ecos.....	33
4.3 Maurice Barrès, <i>La vierge assassinée</i>	34
5 PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX.....	36
5.1 Carlo Pascale, <i>Figure e caratteri</i>	36
5.2 Bertrand Russell, <i>History of Western Philosophy</i>	36
6. SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX	38
6.1 La visió d'Hipàtia als nostres dies.....	38
6.2 Hipàtia a la gran pantalla: <i>Ágora</i>	39
IV. CONCLUSSIONS.....	43
V. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	48
1. BIBLIOGRAFIA	49
1.1 Fonts	49
1.2 Estudis posteriors	50
2. WEBGRAFIA	51
2.1 Fonts	51
2.2 Altres	51
3. VIDEOGRAFIA	53

I. INTRODUCCIÓ

1 TEMA DEL TREBALL

Després de donar voltes a possibles temes pel treball de recerca sense trobar-ne cap que m'acabés de fer el pes, em va venir al cap fer el treball de recerca sobre les dones que van destacar en l'antiguitat. Després d'acotar molt vaig decidir que faria el treball sobre Safo de Lesbos, Aspàsia i Hipàtia d'Alexandria. Més o menys havia sentit a parlar de les tres: de la primera n'havia sentit a parlar a classe diverses vegades, la segona la vaig sentir mencionar per primera vegada en una pel·lícula i la tercera era la protagonista d'una altra pel·lícula.

Vaig recercar informació sobre les tres però des d'un començament de la que coneixia més coses era Hipàtia per la pel·lícula *Ágora* d'Alejandro Amenábar. El treball consistia en veure com les dones en la Grècia antiga estaven molt reprimides i com elles tres no van seguir el cànon de la societat de la seva època i van destacar i passar a la història. A l'hora de planificar el treball vaig decidir començar per Hipàtia perquè era, de les tres, la que més m'atreia.

Vaig començar a recercar informació sobre Hipàtia sense deixar de banda ni Safo, ni Aspàsia. No tenia gens clar com havia de fer el treball, com enfocar-lo, com tractar a cadascun dels personatges. Una tarda, pensant, vaig veure que si seguia amb aquest plantejament del treball faria tres "mini treballs" sobre cadascuna d'aquestes dones sense tocar amb profunditat aspectes de les seves vides que m'interessaven molt però que no podria tractar perquè l'extensió màxima del treball havia de ser 50 pàgines. Després de reflexionar sobre això vaig decidir que canviaria l'orientació del meu treball: faria un treball sobre Hipàtia d'Alexandria i la visió que s'ha tingut d'ella al llarg de la història.

Les motivacions que m'han portat a fer aquest treball són varies. Crec que Hipàtia és un personatge molt interessant per tractar en un treball de recerca, tant per la seva vida com pel tracte que ha tingut al llarg de la història. És considerada la primera científica i va ser una persona molt influent en l'Alexandria del segle IV dC, en una societat molt masculista. Admiro la independència amb la qual va poder viure la seva vida, sense dependre de cap home, només del seu pare i també admiro la seva gran intel·ligència amb la qual es va guanyar el respecte de molts homes.

Hipàtia és un d'aquells personatges que no solen aparèixer en els llibres d'història perquè no han protagonitzat cap fet important o no han fet cap gran descobriment. És una d'aquells personatges que s'han de valorar per qui van ser i no pel que van fer. Ella com a científica no va ser, ni de lluny, la millor. Però va ser la primera, i això és més important que qualsevol

descobriments que pogués haver fet. Aquest treball, en part, és un intent de fer sortir a la llum, donar a conèixer i que es comenci a valorar un personatge tan important de la història com va ser Hipàtia d'Alexandria.

A més a més, tot i ser un treball sobre un personatge del món clàssic, el treball comprèn un gran període històric des dels seus temps fins avui. Si mirem qualsevol període històric, fins i tot l'actualitat, veiem que els personatges que han destacat han sigut homes: filòsofs, escriptors, reis, científics... Les dones sempre han quedat en un segon terme i la majoria de noms de dones que van destacar van ser per algun fet negatiu, però Hipàtia va ser una dona que va destacar per la seva serenitat, eloqüència, saviesa...

2 OBJECTIUS I HIPÒTESIS

Avui en dia es considera Hipàtia la primera científica de la història i és valorada molt positivament. No sempre va ser així al llarg de la història, ni en els seus temps era ben vista per tota la societat.

Aquest treball és un repàs al llarg de la història de la visió que s'ha tingut d'Hipàtia a través dels diferents textos (llibre, poemes, obres de teatre...) que parlen d'ella. Durant les diverses èpoques s'han transmès imatges diferents d'Hipàtia o s'ha manipulat la seva vida de manera que afavorís més uns ideals o uns altres.

A l'hora de realitzar aquest treball m'he formulat tres hipòtesis:

- Primera hipòtesi: Hipàtia va ser una dona respectada i valorada en el seu temps. Era una científica i una filòsofa de renom a tot l'Imperi.
- Segona hipòtesi: al llarg de la història se l'ha considerada una gran científica i filòsofa, els intel·lectuals de cada època la coneixien i parlaven d'ella.
- Tercera hipòtesi: tot i el que m'he plantejat a la segona hipòtesi, l'església sempre va intentar distorsionar la seva imatge i desprestigiar-la.

3 ESTRUCTURA DEL TREBALL I METODOLOGIA

El treball consta de dos parts: una biografia d'Hipàtia i un seguit de comentaris de llibres, capítols, poemes i obres de teatre que parlen sobre Hipàtia. Per fer la primera part he utilitzat diversos estudis moderns que s'han realitzat sobre ella combinant-los amb les fonts primàries que han arribat als nostres dies.

La segona part consisteix d'un seguit de comentaris d'obres, lògicament no són totes les obres que parlen d'Hipàtia, sinó les més significatives. A l'hora de parlar d'Hipàtia i la imatge que es té d'ella els nostres dies no m'he centrat tant en els llibres ja que seria impossible comentar-los tots, actualment hi ha tants estudis sobre Hipàtia i novel·les que l'agafen com a protagonista que seria molt complicat seleccionar els més importants. És per aquest motiu que m'he centrat en la pel·lícula *Ágora* ja que ha arribat a molta gent arreu del món i ha donat a conèixer el personatge d'Hipàtia.

Pel que fa a la metodologia, és senzilla: comparar diferents estudis moderns i les fonts primàries per fer la biografia i per fer els comentaris llegir els llibres i extreure'n conclusions, de vegades ajudant-me amb altres comentaris ja fets sobre aquella obra. Per seleccionar les obres he seguit els criteris dels diferents estudis actuals sobre Hipàtia. Jo no m'he llegit tots els llibres que comento, perquè m'ha sigut impossible aconseguir-los o perquè estaven en un idioma que no entenia. Per fer els comentaris d'aquestes obres he comparat els diferents comentaris que s'han fet sobre aquestes i aprofitant algun fragment de l'obra que citaven en el mateix comentari i integrar totes les idees en un sol comentari.

Podreu trobar la majoria de textos en els annexos així com una presentació amb un eix cronològic on hi contenen totes les obres.

II. VIDA I OBRA D'HIPÀTIA D'ALEXANDRIA

1 VIDA

1.1 Naixement

A l'hora de fer una biografia d'Hipàtia trobem que els textos que ens n'aporten informació són pocs i contradictoris entre si.

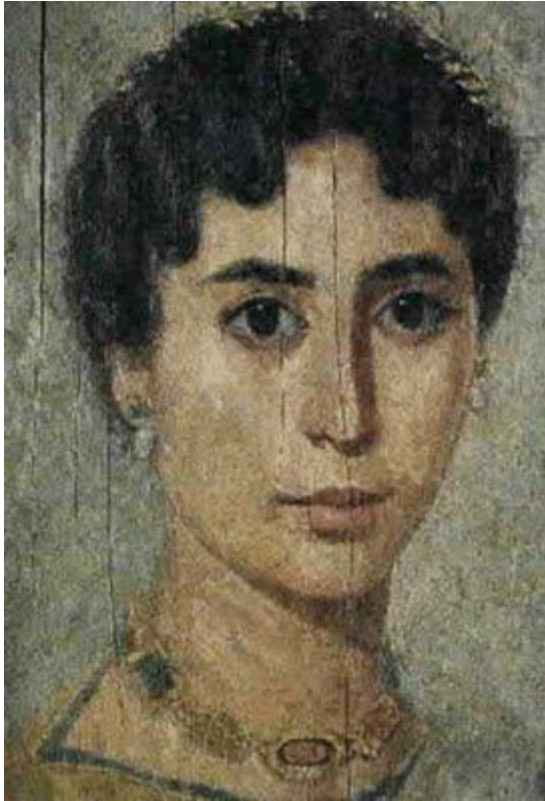

Fig. 1: Retrat d'una jove alexandrina del segle V. Possible aspecte físic d'Hipàtia.

Sabem que Hipàtia va néixer, viure i morir a Alexandria. Maria Dzielska¹, quan afirma que va viure tota la seva vida a Alexandria contradiu el que altres estudiosos afirmen, com ara que va viatjar a Atenes o a Itàlia per adquirir nous coneixements.

En tot cas, va viure en una ciutat que tenia set de coneixement. Científics de tots els racons de l'Imperi anaven a Alexandria a estudiar. La Biblioteca d'Alexandria era el magatzem de saber més gran de l'antiguitat. Cada vaixell que arribava a la ciutat era inspeccionat per buscar llibres per a la biblioteca i no els tornaven als amos fins que eren copiats o els pagaven una mòdica quantitat per l'exemplar. Era una gran ciutat comercial que acollia gent de tot l'Imperi,

de diferents religions. En aquest ambient intel·lectual i de recerca de coneixement, es va criar Hipàtia.

Hipàtia era filla d'una família de l'aristocràcia d'Alexandria. El seu pare era Teó d'Alexandria, un gran matemàtic, astrònom, professor i possiblement el director del Museu, institució vinculada a la Biblioteca², el qual no trigaria a sobrepassar en coneixements³.

¹ Dzielska, (2004: 79).

² Vegeu pàgina 23 d'annexos: La Biblioteca i el Museu d'Alexandria.

³ Les fonts que al llarg de la història parlen d'Hipàtia afirmen que va superar el seu pare en coneixements però els estudis que s'han realitzat en els últims anys sobre la història de les matemàtiques i les ciències afirmen que això no és cert. Dzielska, (2004: 83-84).

Autors contemporanis en destaquen la saviesa, l'eloqüència, la serenitat, la bellesa i el fet que va morir verge⁴.

El primer obstacle que trobem en fer una biografia sobre Hipàtia és determinar la data del seu naixement. Agafant de referència el text de Sòcrates Escolàstic⁵ els biògrafs daten la seva mort a l'any 415 dC. La pregunta és: a quina edat va ser assassinada? Per saber això hem de buscar a la *Suda*. Hesiqui de Milet diu en aquesta enciclopèdia que el zenit de la seva carrera va ser durant el regnat d'Arcadi. Però per datar bé el naixement d'Hipàtia s'ha de tenir en compte que Arcadi va ser nomenat August l'any 383 dC i, per tant, s'ha de començar a comptar el seu regnat a partir d'aquest any i no a partir de la mort del seu pare i predecessors Teodosi I el 395 dC. Per tant, si es considera que Hipàtia va arribar al seu zenit als 30 anys i ho fem coincidir amb el punt intermedi del regnat d'Arcadi això porta fins l'any 385 dC. Això significaria que Hipàtia va néixer l'any 355 dC i va morir el 415 dC a l'edat de 60 anys⁶.

Els diferents autors que han parlat d'Hipàtia i de la seva mort li han atribuït diferents dates de naixement perquè variés l'edat que tenia quan va ser assassinada. Això és fruit del simbolisme que volien que tingués la seva tràgica mort: no simbolitzaria el mateix que hagués mort essent una jove de 25 anys que una anciana de 60⁷. Tot i aquestes diverses interpretacions de la data del naixement d'Hipàtia gairebé tots els estudis moderns realitzats coincideixen que va morir als 60 anys.

1.2 La seva escola

Alguns autors defensen que Hipàtia era la directora d'una institució filosòfica neoplatònica d'Alexandria on impartia classes. D'altres diuen que no hi ha cap prova contundent que això fos així i afirmen que Hipàtia impartia classes a casa seva on rebia els seus alumnes

⁴ Aquest aspecte de la vida d'Hipàtia s'ha tractat molt al llarg del temps. No podem afirmar del tot si realment es va mantenir verge, només tenim un testimoni que una vegada va rebutjar tenir relacions amb un alumne, també en alguns textos contemporanis a ella es diu que va estar casada i en el mateix text diu que es va mantenir sempre verge. Alguns autors afirmen que va morir verge, en canvi, altres ressalten la seva promiscuïtat. En cap moment ella en les seves classes ensenyava als seus alumnes que s'havien de mantenir verges. Tampoc podem dir que es va mantenir verge per seguir la seva filosofia ja que el Neoplatonisme, filosofia que ella ensenyava, no prohibia el sexe. Garcia, Ruiz, Puigvert i Rué, (2009: 45-54).

⁵ « Això (l'assassinat d'Hipàtia) va tenir lloc el mes de març durant la quaresma, en el quart any de l'episcopat de Ciril, sota el desè consolat d'Honori, i el desè de Teodosi.» Sòcrates Escolàstic, *Historia Ecclesiastica*.

⁶ Dzielska (2004: 80-81).

⁷ Martínez Maza, (2009: 18-19).

precedents de diferents indrets de l'imperi. A la *Suda* podem veure com queda confirmada la teoria que Hipàtia impartia les classes a casa seva i no a cap col·legi o institució semblant.

Damasci⁸ diu que la filòsofa feia classes, en públic, al mig de la ciutat, davant d'una gran multitud de gent. Això s'ha interpretat com una forma de disfressar les ensenyances d'Hipàtia fent-la ser més pròxima al cinisme que no al neoplatonisme⁹. Però més endavant el mateix Damasci explica: «(Ciril) va veure una gran agitació d'home empenyent la porta “de cavalls i homes tots junts” alguns aproximant-se, uns marxant i d'altres esperant-se drets». Està parlant de la gent que hi ha a casa d'Hipàtia esperant que la filòsofa imparteixi classe.

1.2.1 Les seves classes

La forma que tenim de saber què ensenyava Hipàtia a les seves classes és a través de les cartes de Sinesi, l'alumne més avançat, el qual, gràcies als coneixements que li va proporcionar Hipàtia és capaç de construir un hidroscoopi. A partir de les fonts primàries i del recull d'epístoles, podem veure que Hipàtia seguia el Neoplatonisme i el Cinisme, corrents filosòfics més importants a l'Alexandria dels últims dies de l'Imperi. Del Neoplatonisme, com a hereva dels pitagòrics, creia que l'única forma d'arribar a la perfecció era a través del raonament, ignorant els sentits que són enganyosos. L'única forma de dur a terme aquest raonament era a través de les matemàtiques, que permetien arribar a conèixer els misteris de tot l'univers.

Segueix els textos de Plató, Aristòtil i Pitàgores i també les obres dels successors i comentaristes dels grans filòsofs. A través d'aquests autors, Hipàtia volia fer arribar als seus alumnes els «*modelos de perfección y paradigmas de virtud filosòfica*»¹⁰

Hipàtia no introduïa en les seves ensenyances de ciència i filosofia pràctiques màgiques o esotèriques. No ensenyava ni màgia, ni bruixeria, ni endevinació, ni tampoc música, que estava molt relacionada amb la màgia, tot i que alguns filòsofs com Plató lligaven la música amb la filosofia. Podem veure-ho a la *Suda*¹¹: com s'explica que quan un alumne li va

⁸ *Suda*.

⁹ Cameron (1993:43-44).

¹⁰ Martínez Maza (2009: 72-73).

¹¹ «Fins a tal punt era bella i formosa que un dels que anaven a les seves classes es va enamorar d'ella. El noi no va ser capaç de contenir el seu desig, i la va informar del seu estat. Els ignorants diuen que Hipàtia el va alliberar de la seva malaltia amb música; però la veritat proclama que la música no va tenir cap efecte. Hipàtia va portar alguns dels seus mocadors tacats amb sang de la seva menstruació i els va llançar davant del noi, ensenyant-li els senyals del seu origen impur, i va dir: «Estimes això, oh jove, i no hi ha res bell en això» *Suda*.

declarar el seu amor i ella no li va respondre amb música, sinó que li va donar un mocador tacat de sang de la seva menstruació. El fet de llençar el mocador tacat de sang ha estat un gest força criticat i debatut ja que per a Plotí, filòsof seguit per Hipàtia, la sang menstrual tenia un simbolisme de bellesa i de vida.¹² Tampoc impartia cap ensenyança religiosa ni promulgava l'amor cap a cap déu o divinitat.

1.2.2 Els seus alumnes

Hipàtia i els seus alumnes, «molts dels quals venien de molt lluny per rebre les ensenyances»¹³, formaven un grup tancat. Els seus alumnes procedien de diferents llocs de l'imperi però sempre de les classes socials més altes del seu lloc d'origen.

Es creaven molts vincles dins el grup d'alumnes que més endavant podrien servir per demanar favors polítics. De fet, molts dels seus alumnes més tard van arribar a càrrecs civils o religiosos com Sinesi, que va arribar a ser bisbe de Ptolemaida.

Al grup d'estudiants els agradava anomenar-se entre ells *ἑταῖροι* (etaíroi, companys) i no *μαθηταί* (mathetaí, deixebles). Entre Hipàtia i els seus alumnes hi havia una relació d'afecte, familiaritat, compromís i secret¹⁴. Cal destacar aquest aspecte *secret* de les ensenyances que impartia Hipàtia. Sinesi, juntament amb tres alumnes més (Herculià, Olimpi i Isidor de Pelusium), creen un grup destinat a preservar i mantenir en secret les ensenyances d'Hipàtia. Quan Herculià trenca la promesa de grup de mantenir el que han après amb Hipàtia en secret Sinesi s'enfada molt, així ho podem veure a la carta 143¹⁵:

No mantienes, amigo mío, aquello que me prometiste de no hacer notorio, lo que debe estar oculto. Y es que he oído yo a algunos que venían de estar contigo y que, después de haberse acordado de ciertas expresiones, me pedían que les revelara su significación. Yo, sin embargo, según mi manera de proceder y en lo que respecta a ellos, ni me he atribuido esos escritos ni he afirmado que ya los conociera. Desde luego tú, querido compañero, ya no necesitas mis advertencias, pues serían poca cosa para convencerte. Trata de conseguir la carta del pitagórico Lisis a Hiparco y, cuando des con ella, hazme el favor de repasarla varias veces. Puede que te arrepientas de todo corazón de tus indebidas manifestaciones...

¹² Cameron (1993: 43).

¹³ Sòcrates Escolàstic, *Historia Ecclesiastica*.

¹⁴ Martínez Maza (2009: 87).

¹⁵ Sinesi de Cirene (1995: 275).

1.3 Hipàtia i la religió

La relació d'Hipàtia amb la religió és un tema que ha portat molta controvèrsia. La imatge mitificada de la científica que ha arribat als nostres dies ens fa creure que Hipàtia va morir per defensar el paganisme i oposar-se al cristianisme, però això no és cert.

Hipàtia ni era cristiana ni era pagana. Adorava la tradició hel·lènica i per ella *«las creencias paganas no son más que bellos adornos de la tradición espiritual griega que tanto valora y cultiva.»*¹⁶

Ella no barrejava el neoplatonisme i la seva ciència amb rituals d'endevinació i màgia com molts científics de l'època feien, com el seu pare, Teó, que va escriure tractats sobre el vol dels ocells o el seu alumne, Sinesi, que va escriure un llibre sobre la interpretació dels somnis.

Com ja hem vist, a les classes no promulgava l'amor a un déu o l'odi a un altre, tampoc no ensenyava pràctiques màgiques ni endevinació. Els alumnes que assistien a les seves classes procedien d'indrets diferents i tenien religions diferents. Els alumnes dels professors que impartien classes barrejant ciència i filosofia amb màgia procedien d'una classe social més baixa i gairebé tots eren pagans. En canvi, els alumnes d'Hipàtia procedien, com ella, de l'aristocràcia, i eren més pròxims al cristianisme que al paganisme. De fet, alguns dels seus alumnes van arribar a aconseguir gran càrrecs dins l'Església.

Exemple d'aquesta no devoció per cap de les dues religions és l'atac al Serapeu¹⁷. Hipàtia no es va posicionar en cap dels dos bàndols. No va intervenir per res en les baralles entre cristians i pagans, al contrari de molts filòsofs, científics i altres pagans que van haver d'abandonar la ciutat després de la seva derrota.

1.4 La mort

Són temps difícils i convulsos a Alexandria. Ens trobem als últims dies de l'Imperi Romà d'Occident, és una època de molta agitació política i social. A la ciutat hi ha un conflicte entre el nou bisbe, Ciril, i el prefecte, Orestes¹⁸.

Orestes assisteix a les classes d'Hipàtia i, com altres personatges importants a la ciutat, li consultava els dubtes. La filòsofa es posiciona a favor d'Orestes i es crea un vincle d'amistat

¹⁶ Dzielska, (2004: 96).

¹⁷ Vegeu pàgina 24 d'annexos: Conflictes religiosos, L'atac al Serapeu.

¹⁸ Vegeu pàgina 26 d'annexos: Conflictes religiosos, Enfrontament entre Ciril i Orestes.

molt fort entre tots dos. La científica és un pilar molt important per a Orestes en l'enfrontament contra Ciril.

Hipàtia no tenia gaire influència sobre els sectors més baixos del poble. Ciril, aprofitant això, va començar a fer córrer rumors per la ciutat que relacionaven Hipàtia amb la màgia negra. Com ens relata Joan de Nikiu¹⁹: «Ella va estar unida en tot moment a la màgia, astrolabis i instruments musicals, i va seduir molta gent a través dels seus ardits satànics». També se l'acusava de ser la causant de tots els problemes de la ciutat. Amb això, Ciril va aconseguir que el poble baix es posicionés en contra d'Hipàtia i per tant en contra d'Orestes.

L'únic text que ens diu la data exacta de la mort d'Hipàtia és el que trobem a la *Historia Ecclesiastica* de Sòcrates Escolàstic: «Això va tenir lloc el mes de març durant la quaresma, en el quart any de l'episcopat de Ciril, sota el desè consolat d'Honori, i el desè de Teodosi ». Tots els biògrafs d'Hipàtia situen aquesta data l'any 415.

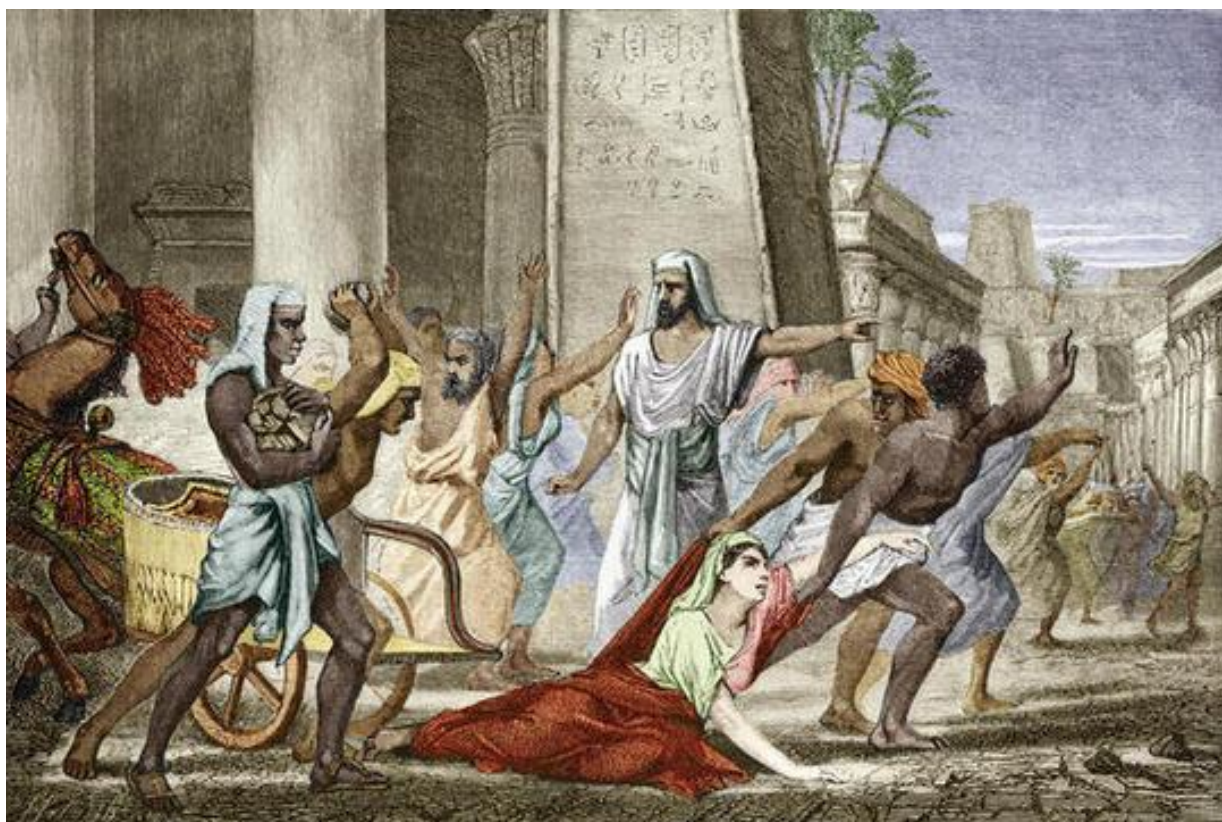

Fig. 2: La mort d'Hipàtia. Gravats segurament inspirats en l'obra de Voltaire *Examen important de Milord Bolingbroke ou le tombeau du fanatisme*.

¹⁹ Joan de Nikiu, *Crònica*.

La seva mort és explicada de diferents maneres, però totes apunten com a responsable d'aquesta Ciril. Els relats tenen semblances i diferències, però es podria concloure que una multitud de cristians irats, segurament els *parabolanoi*²⁰, com planteja Dzielska²¹, van agafar Hipàtia, la van portar a una església, el *Caesareum*, li va arrencar la roba i la van matar. Seguidament van cremar el cos en una pira al mig de la ciutat, al *Cenarion*, perquè tot el poble pogués veure-ho.²²

El fet que hi hagi diferents versions de la seva mort en els textos antics, ha fet que els diversos autors que han estudiat Hipàtia i el seu assassinat no coincideixin en una única versió de com va ser assassinada realment.

La mort d'Hipàtia no va ser un assassinat com a conseqüència de la prohibició i l'eliminació del paganisme, no va ser un assassinat religiós, sinó polític²³. Ciril, per tal de desmoralitzar el seu contrincant, va eliminar el pilar més fort sobre el qual es recolzava Orestes. Un cop va morir la filòsofa, Orestes va abandonar el seu càrrec i Ciril es va fer amb el poder de la ciutat sense rebre cap gran càstig. Ja no hi va haver més conflictes mentre Ciril va ser bisbe ja que, com afirma Joan de Nikiu²⁴, «havia destruït l'últim reducte d'idolatria a la ciutat».

Anys més tard Ciril va ser nomenat Sant i Doctor de l'Església pels seus tractats sobre teologia.

²⁰ Vegeu pàgina 29 d'annexos: Les diferents morts d'Hipàtia: Com va morir realment Hipàtia?

²¹ Dzielska, (2004: 109).

²² Vegeu pàgina 28 d'annexos: Les diferents versions de la mort d'Hipàtia.

²³ García, Ruiz, Puigvert i Rué, (2009: 18).

²⁴ Joan de Nikiu, *Crònica*.

2 OBRA

Actualment no es conserva cap obra firmada per Hipàtia, s'ha perdut el contingut de les obres que va escriure, però sabem quines matèries va estudiar. Tot i això, no és cert que els llibres que va escriure no hagin arribat als nostres dies.

Hipàtia va dedicar la seva vida a la filosofia, l'astronomia i les matemàtiques. Seguia el Neoplatonisme i el Cinisme i es va dedicar a estudiar sobretot els astres i les circumferències. Hipàtia només va escriure obres de contingut astronòmic o matemàtic, mai sobre filosofia. Per això no ens hem de fixar en les seves obres per determinar la seva reputació com a filòsofa, sinó amb els testimonis, com Sinesi²⁵.

Hipàtia i el seu pare, més que innovar en ciència i en filosofia, igual que molts científics i filòsofs alexandrins de l'època, es dedicaven a preservar i a difondre els coneixements dels seus anteriors. Per això, en comptes de fer tractats incorporant nous coneixements, es dedicaven a comentar les obres d'altres autors anteriors²⁶.

Hipàtia va col·laborar amb el seu pare en l'elaboració de comentaris i revisions d'altres obres i fins i tot quan ell va morir va continuar aquesta tasca. En són exemples els comentaris sobre obres com l'*Almagest* de Ptolomeu; *Les seccions còniques* d'Apoloni; *Canon astronòmic* i *Arithmetica*²⁷ de Diofant.

A partir del títol del comentari del tercer llibre de l'*Almagest*: «Comentari de Teó d'Alexandria sobre el llibre III de l'*Almagest* de Ptolomeu, edició revisada per la meua filla Hipàtia, la filòsofa.» (Θέονως Ἀλεξανδρέως εἰς τὸ τρίτον τῆν μαθηματικῆς Πτολεμαίου Συντάξεως ὑπόμνημα, ἐκδόσεως παραναγνωσθείσης τῆ φιλοσόφῳ θυγατρὶ μου Ὑπατία, *Théonos Alexandréos eis to trítov ten matematikés Ptolemaíou Syntáxeos hypomnema, ekdóseos paranagnostheíses te filósófo thygatrí mou Hypatía.*). Alan Cameron²⁸, fent un estudi comparatiu dels títols de comentaris de Teó sobre els altres llibres de l'*Almagest* i sobre altres obres, afirma que aquest títol no significa que Hipàtia hagi revisat el comentari del seu pare, sinó l'obra en si. Teó havia fet el mateix amb els dos primers llibres

²⁵ Cameron (1993:49).

²⁶ Martínez Maza (2009: 71).

²⁷ L'*Arithmetica* eren un conjunt de tretze llibres, dels quals només han sobreviscut els sis primers en grec, que són els comentats per Hipàtia, perquè els altres set eren massa difícils de llegir sense el comentari i per això es van oblidar i perdre. Malgrat això, s'han trobat els que correspondrien als llibres 4, 5, 6 i 7 en àrab reeditats a partir dels comentaris d'Hipàtia. Cameron (1993: 48).

²⁸ Cameron, (1993: 45-48).

de l'*Almagest*: revisava el text, el corregia i en feia el comentari. En el tercer es van repartir la feina pare i filla: el pare feia el comentari i la filla preparava el text per a l'edició.

Segons Cameron, no tenim cap obra atribuïda a Hipàtia, però ens han arribat pàgines d'altres obres, com l'*Almagest* o les *Taules* de Ptolomeu, que en realitat han estat corregides i reescrites per Hipàtia. Per tant, és possible que aquestes obres avui estiguin escrites amb les paraules d'Hipàtia.

Tot i no tenir cap obra firmada i només una suposició que alguns textos d'altres autors ens han arribat reescrits per Hipàtia, com a curiositat podem dir que ens han arribat cinc paraules textuals, sense cap valor científic ni filosòfic, que podem afirmar que són seves. Aquests mots els trobem a les cartes de Sinesi de Cirene²⁹, quan el bisbe recorda a la filòsofa, a la carta 81, que el solia anomenar «*el bien de los demás*». Aquestes són les úniques paraules literals que ens han arribat d'Hipàtia.

²⁹ Sinesi (1995: 165).

III. HIPÀTIA AL LLARG DE LA HISTÒRIA

1 FONTS PRIMÀRIES

Les fonts primàries que ens parlen d'Hipàtia són principalment quatre: l'entrada a l'enciclopèdia bizantina *Suda*³⁰; un fragment de *Historia ecclesiastica* de Sòcrates Escolàstic³¹; un fragment de la *Crònica* de Joan, bisbe de Nikiu³² i les cartes de Sinesi³³, un dels alumnes més destacats d'Hipàtia i bisbe de Ptolemaida.

Cadascuna d'aquestes fonts ens dona una imatge diferent d'Hipàtia i en conjunt podem reconstruir la imatge que se'n tenia a la seva època.

1.1 *Suda*

La *Suda Lexicon* és una enciclopèdia bizantina del segle X³⁴ escrita en grec. L'entrada sobre Hipàtia d'Alexandria està elaborada a partir de dues obres.

El primer fragment de l'entrada prové d'una altra enciclopèdia del segle VI: l'*Onomatlogus* d'Hesiqui de Milet, obra que no ha arribat sencera als nostres temps.

Per la segona part es va fer servir l'obra del segle VI *Vida d'Isidor* del filòsof neoplatònic Damasci. Com va passar amb l'anterior, aquesta obra tampoc no ha arribat als nostres dies.

L'entrada sobre Hipàtia, en ser creada a partir de dos textos diferents, es contradia. Mentre que el primer fragment, corresponent a Hesiqui de Milet, ens diu que Hipàtia era l'esposa de filòsof Isidor, el fragment provinent de *Vida d'Isidor* de Damasci ens diu que es va mantenir verge tota la vida i explica com va rebutjar l'amor d'un alumne donant-li un drap tacat amb sang de la seva menstruació.

Tant un fragment com l'altre ens presenten una Hipàtia bella i virtuosa amb grans coneixements en astronomia, matemàtiques i filosofia i una «excepcional saviesa». També ens diuen com Hipàtia era un personatge respectat a la ciutat: «la ciutat l'adorava i l'honorava excepcionalment».

³⁰ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 8 dels Annexos.

³¹ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 11 dels Annexos.

³² Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 12 dels Annexos.

³³ Trobareu totes les cartes que va enviar a Hipàtia i les que fan referència a la filòsofa a partir de la pàgina 1 del Annexos.

³⁴ Aquesta obra no seria una font primària en el sentit més estricte ja que és del segle X però les obres de les quals s'ha extret la informació per crear l'entrada a aquesta enciclopèdia són del segle VI que tot i ser un segle posterior a Hipàtia és molt propera als seus dies. Per això s'ha considerat oportú incloure-la en aquest apartat.

Els dos autors es posicionen en contra de Ciril i el fan culpable, a ell i la seva enveja, de la mort de la científica. Tot i que Hesiqui de Milet planteja dos possibles culpables de la mort d'Hipàtia, Ciril i el poble rebel d'Alexandria, Damasci culpa directament Ciril de ser l'impulsor de la mort d'Hipàtia i el poble d'Alexandria la mà executora. Tots dos fan una crítica de les circumstàncies de la seva mort i dels seus assassins.

1.2 Història eclesiàstica

La *Història eclesiàstica*, escrita el 450 dC, és una obra de Sòcrates de Constantinoble o Sòcrates Escolàstic, un historiador de l'església del segle V dC. En aquesta obra Sòcrates Escolàstic explica un curt període de l'església, uns 140 anys, un període que inclou la vida d'Hipàtia.

En el fragment de la seva obra *Historia eclesiastica* Sòcrates Escolàstic parla d'Hipàtia com una gran científica i filòsofa. Explica com assistia a les assemblees dels homes amb una gran seguretat i com es movia per la ciutat amb total desimboltura, que havia aconseguit «com a resultat de cultivar la seva ment.» Podem veure retratada una Hipàtia respectada i venerada pels seus contemporanis: «Tots els homes que eren coneixedors de la seva extraordinària dignitat i virtut l'admiraven per sobre de qualsevol altre.» Tot són paraules d'elogi cap a la filòsofa.

Sòcrates Escolàstic era un autor cristià i això va portar força controvèrsia pel caràcter crític amb l'església i la religió d'alguns dels seus textos, com el fragment que narra la mort d'Hipàtia: «I clarament res pot estar més lluny de l'esperit del cristianisme que el consentiment de massacres, lluites, i afers com aquests.»

Una dada important que cal destacar del text de Sòcrates Escolàstic és que ens precisa la data que Hipàtia va ser assassinada, cosa que no fa cap altre autor: «Això va tenir lloc el mes de març durant la quaresma, en el quart any de l'episcopat de Ciril, sota el desè consolat d'Honori, i el desè de Teodosi »

1.3 Crònica de Joan, bisbe de Nikiu

Joan de Nikiu és l'únic escriptor contemporani a Hipàtia que descriu una mala imatge d'Hipàtia. Això no és d'estranyar ja que era bisbe i, per tant, es posiciona a favor de Ciril.

Hi ha força semblances estructurals amb el text de Sòcrates Escolàstic, la qual cosa fa pensar que Joan coneixia aquest text i va escriure aquest fragment de la seva crònica com a resposta

al text de Sòcrates Escolàstic³⁵. Només cal mirar el començament dels dos textos. Mentre Sòcrates comença dient: «Hi havia una dona a Alexandria anomenada Hipàtia [...] que va sobrepassar de lluny els filòsofs del seu temps», Joan diu: «I en aquells dies va aparèixer a Alexandria una dona filòsofa, una pagana anomenada Hipàtia, i ella va estar unida en tot moment a la màgia, astrolabis i instruments musicals, i va seduir molta gent a través dels seus ardits Satànics».

Joan posa per escrit tots aquests rumors que va fer córrer Ciril sobre Hipàtia. Explica la relació d'Hipàtia amb la màgia, amb la música i com la filòsofa va fer que molts creients, i sobretot Orestes, deixessin d'anar a l'església.

El fragment de la crònica que parla d'Hipàtia té al mig la narració d'uns fets que ocorregueren amb els jueus, conflictes entre Ciril i els jueus. Hipàtia no té res a veure amb aquestes fets, però, tot i així, més de la meitat del text està dedicat a aquest fet³⁶.

Pel que fa a la mort d'Hipàtia, la seva versió s'assembla força a la de Sòcrates, la diferència és que ell defensa Ciril i els assassins d'Hipàtia. A l'home que va liderar la multitud que va matar Hipàtia, un tal Pere, el descriu com: «Un perfecte creient amb tots els respectes cap a Jesuscrist ». Al final fa un comentari acabant de glorificar Ciril i dient que a partir de la mort d'Hipàtia, ja no hi va haver cap més conflicte a la ciutat ja que el bisbe «havia destruït l'últim reducte d'idolatria a la ciutat».

1.4 Cartes de Sinesi

Sinesi va néixer a Cirene i es va traslladar a Alexandria on va assistir a les classes d'Hipàtia. Posteriorment va marxar a Ptoemada on va ser nomenat bisbe. Manté el contacte amb la família, els amics, els companys i la mateixa Hipàtia. El recull epistolar ens dona una gran informació sobre les classes d'Hipàtia, la relació entre els companys i els ensenyaments que impartia la filòsofa.

En recull epistolar de Sinesi podem veure el gran respecte i l'admiració que tenien ell i altres alumnes cap a la filòsofa. Sempre la tracta des del respecte, comença les seves cartes amb una salutació molt cordial: «*A ti, querida señora, te saludo cariñosamente...*»³⁷. Podem veure l'estima que Sinesi tenia a Hipàtia per les diferents formes que es dirigeix a ella: «*venerable*

³⁵ A. B. Deakin, Michael (1995).

³⁶ Per aquest motiu el fragment sobre el conflicte amb els jueus no ha estat inclòs als annexos.

³⁷ Sinesi (1995: 46).

*filósofa predilecta de la divinidad...»*³⁸ (epístola 5), «*madre, hermana, maestra, benefactora mía en todo, y todo lo que para mí tiene valor en dichos y hechos»*³⁹ (epístola 16), «*en nuestro tiempo es Egipto el que nutre el intelecto, tras haber recibido la semilla de Hipatia»*⁴⁰ (epístola 136).

Té molt de respecte cap a la seva professora, li escriu cartes per expressar-li el dolor o l'enuig per circumstàncies personals. Des del llit, a punt de morir, escriu les últimes línies per a Hipàtia.

El sentiment és compartit amb els antics companys de les classes d'Hipàtia. Ho podem veure a la carta número 137⁴¹ quan es dirigeix al seu company Herculà tot dient-li: «*Hemos visto con nuestros propios ojos y escuchado con nuestros propios oídos a la auténtica maestra de los misterios de la filosofía.*» Al llarg de la carta veiem con Sinesi se sent afortunat per poder haver assistit a les classes d'Hipàtia.

Podem veure també l'estimació que tenia cap a Hipàtia a l'epístola número 5⁴² dirigida al seu germà quan s'acomiada demanant al seu germà que saludi de part seva una sèrie de gent. Després de la família, a la segona persona que demana que faci arribar el seu efecte és a Hipàtia.

³⁸ Sinesi (1995: 41).

³⁹ Sinesi (1995: 52-53).

⁴⁰ Sinesi (1995: 257).

⁴¹ Sinesi (1995: 258).

⁴² Sinesi (1995: 41).

2 EDAT MITJANA, RENAIXEMENT I BARROC

Tenim molt pocs escrits sobre Hipàtia pertanyents a aquests segles. Durant els primers segles es recuperà una carta que suposadament hauria escrit Hipàtia a Ciril però que és totalment falsa ja que la carta cita uns fets que ocorregueren el 431, per tant Hipàtia ja havia sigut assassinada. En aquesta carta Hipàtia es declara cristiana i alguns autors cristians posteriors la retrataran així. Aquests textos no tenen cap mena de rellevància⁴³.

Les úniques obres que es publiquen sobre Hipàtia en aquesta època són la *Vida d'Isidor* de Damasci i l'*Onomatologus* d'Hesiqui de Milet que posteriorment, al segle X, van ser copiades a la *Suda* i que ja hem comentat a l'apartat anterior com a font primària.

Durant el Renaixement, la figura d'Hipàtia, comença a destapar més interessos. Així ho veiem a la reeixida obra d'art del segle XVI del pintor italià Rafael on apareix Hipàtia. Es tracta de l'"Escola d'Atenes" on Hipàtia surt envoltada d'altres gran filòsofs, matemàtics, astrònoms i científics de l'antiguitat. Paradoxalment aquest fresc decora una de les parets del Palau del Vaticà.

Fig. 3: Detall de L'escola d'Atenes, Rafael 1512-1514. Destacada en color Hipàtia.

⁴³ Dzielska (2004: 33-339).

Durant el segle XVII més escriptors es comencen a fixar en la filòsofa. No és fins el 1689 que es publica el primer estudi amb rigor sobre Hipàtia de la mà de Johann Andreas Schindt i Johann C. Kieswetter, teòlegs luterans, titulat *Hipparchum, Theonas doctaque Hypatiam in Mathesi celebres: dissertatione Historico- Mathematica*⁴⁴ (Dissertació Historico-matemàtica sobre Hiparc, els Teons i la docta Hipàtia, cèlebres en matemàtiques). És un petit estudi sobre Hiparc, Teó i la seva filla Hipàtia, personatges del món de l'astronomia i de les matemàtiques.

Al llarg de l'obra citen moltes fonts clàssiques, tant a Sòcrates Escolàstic com a Sinesi. Fan una biografia de la filòsofa a partir de les fonts primàries tot i que en dos moments concrets copien textualment paràgrafs de Sòcrates Escolàstic i de la *Suda* sense citar les obres, com si aquelles paraules fossin seves. El text té poques paraules dels autors ja que majoritàriament es limiten a citar altres textos en grec i traduir-los al llatí.

A l'hora de narrar la mort de la filòsofa copien el text de la *Suda* però sense citar l'obra i també utilitzen la *Historia Ecclesiastica* de Sòcartes Escolàstic. El que és interessant d'aquesta obra és que l'últim capítol, de creació dels autors, el dediquen a reflexionar sobre la data de la mort d'Hipàtia. Citen diversos annals i altres fonts primàries per buscar l'any exacte de la mort de la filòsofa, que l'acabem situant el 415, com posteriorment tots els estudiosos afirmaran. Tot i dir la data de la mort d'Hipàtia, no diuen la de naixement, per tant diuen a quina edat va ser assassinada.

⁴⁴ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 13 dels Annexos.

3 IL·LUSTRACIÓ

Tot i la presència de textos que ens parlen d'Hipàtia durant els segles anteriors no és fins al segle XVIII que torna a reviure plenament la imatge d'Hipàtia. Els autors il·lustrats utilitzen la imatge d'Hipàtia com a exemple del racionalisme grec, símbol de progrés de la humanitat, de la lluita contra el fanatisme religiós i de la necessitat de l'home d'alliberar-se de les doctrines imposades⁴⁵.

3.1 L'assaig de John Toland i la resposta de Tomas Lewis

No és fins el 1720 que es publicarà la primera obra sobre Hipàtia amb una llengua no-clàssica i és de la mà de John Toland. En el seu assaig *Hypatia or, the History of a Most Beautiful, Most Virtuous, Most Learned and in Every Way Accomplished Lady; Who was Torn to Pices by the Clergy of Alexandria, to Gratify the Pride, Emulation, and Cruelty of the Archbishop, Commonly but Inseverably Titled St. Cyril* (Hipàtia o, la història de la dama més bella, virtuosa, docta i competent en tot; que va ser esquarterada pel clergat d'Alexandria, per complaure l'orgull, l'emulació i la crueltat del bisbe de la ciutat, popularment però immerescudament titulat Sant Ciril), Toland fa un repàs de la vida i la mort de la filòsofa. És el primer autor en redactar una obra relativament extensa (36 pàgines) sobre la filòsofa alexandrina.

Tot i que ja només amb el títol podem veure que Toland no serà gaire objectiu a l'hora de tractar els diferents fets ocorreguts, és cert que moltes vegades planteja al lector reflexions o diferents hipòtesis d'una qüestió, sense donar una resposta definitiva perquè sigui el mateix lector que tregui les seves pròpies conclusions.

Ja des de les primeres pàgines, Toland deixa clar que aquest llibre és per fer justícia a Hipàtia i reclamar el respecte i admiració que la gent li deu. Lloa la científica i destaca molt les seves qualitats: la bellesa, la saviesa, l'eloqüència... Toland fa una crítica al sexe masculí per haver-se atrevit a cometre l'assassinat d'una dona tan eloqüent, sàvia i bella. Al llarg de l'obra reclama el reconeixement que Hipàtia es mereix i reclama la igualtat entre els gèneres recalçant que una dona no és inferior a un home pel sol fet d'haver nascut dona.

Fa una biografia d'Hipàtia i parla de la història d'Alexandria i la seva Biblioteca. Un dels fets de la vida de la científica que explica amb més detall és quan va llançar el mocador tacat de sang de la seva menstruació a un alumne que li havia declarat el seu amor. Segons Toland és

⁴⁵ Martínez Maza (2009: 348).

totalment lògic que s'hagués enamorat d'ella: «S'havia de ser igualment estúpid i insensible, per no haver estat fortament afectat per una ment tan encantadora en un cos tan encantador.»⁴⁶ Justifica el fet de llançar el mocador com una resposta molt adequada per la filòsofa.

A l'hora de narrar la mort d'Hipàtia exposa dos versions: la de Sòcrates Escolàstic i la de Damasci a la *Suda*. Toland deixa aquestes dues opcions sense assenyalar-ne una com a vertadera perquè el lector decideixi ell mateix. Es limita a citar literalment les dues obres sense afegir cap detall. Explica que de la manera que Ciril estava actuant i com els fets s'anaven desencadenant a la ciutat la mort d'Hipàtia era inevitable. Acaba especificant la data de la mort ja que en el text no surt explícitament, però no parla de la data de naixement així que no detalla quina edat tenia al ser assassinada.

John Tolad acaba fent una crítica a la religió per intervenir en assumptes civils, per cometre aquestes barbàries i per santificar un assassí com Ciril. El títol del capítol vint-i-dosè és suficientment explícit: «Fer Ciril sant, un deshonor per la religió»⁴⁷. Al llarg de tot el llibre fa alguns comentaris contra l'església però és després de narrar la mort d'Hipàtia que dedica dos capítols a aquest tema.

Utilitza en tot moment citacions de contemporanis a Hipàtia i no s'inventa cap fet per posar dramatisme a la història. Tot i no inventar-se res hi ha vegades que no acaba de dir la veritat del tot. Per exemple, en el capítol 11 diu que homes amb càrrecs importants a la ciutat i a l'Imperi acudien a ella per fer-li consultes, dóna la imatge que tothom la respectava i adorava, però no parla del poble d'Alexandria que en realitat no tenia cap mena de simpatia cap a la filòsofa.

També conté alguns errors, tant en la biografia d'Hipàtia com en el fet que hi ha algun moment que està parlant d'una Hipàtia que no és la filòsofa i científica que estem tractant aquí⁴⁸.

⁴⁶ Toland (1753: 9).

⁴⁷ Toland (1753: 35).

⁴⁸ S'ha de tenir en compte que el nom Hipàtia era molt comú en aquella època, com afirma Dzielska (2004:80) Per exemple hi ha un moment que Toland cita un epigrama dedicat a una tal Hipàtia afirmant que està fent referència a la Hipàtia que nosaltres tractem. Martínez Maza (2009: 15) comença la introducció del seu llibre amb aquest mateix epigrama i afirma que avui en dia no podem dir amb certesa si l'autor a qui sempre s'ha atribuït aquest epigrama, Pàlades, sigui realment aquest ni tampoc podem afirmar que el poema parli de la nostra Hipàtia ja que Pàlades va ser contemporani al pare d'Hipàtia, Teó, i per tant és improbable que hagués pogut escriure sobre la seva mort i les virtuts d'Hipàtia. Trobareu l'epigrama a Annexos pàg. 13.

L'assaig no va passar desapercebut en el seu temps. La seva obra té una bona acollida pels altres escriptors il·lustrats. Tampoc passa desapercebuda per l'església. Poc temps després de la publicació del llibre, el 1721, Thomas Lewis va escriure un assaig en resposta a Toland: *The history of Hypaia, a Most Imprudent School-Mistress of Alexandria. In Defense of Saint Cyril and the Alexandrian Clergy from de Asprsions of Mr. Toland*⁴⁹. (La història d'Hipàtia, la professora més imprudent d'Alexandria. En defensa a Sant Ciril i el clergat d'Alexandria de les acusacions del senyor Toland).

L'obra de Lewis és una resposta a Toland contradient tot el que l'escriptor havia argumentat a favor d'Hipàtia i en contra de l'església d'Alexandria.

Mentre Toland admira la resposta d'Hipàtia davant l'alumne que es va enamorar d'ella, Lewis afirma que l'acte que va realitzar era tan menyspreable que fins i tot «*la más vulgar de las prostitutas de Venecia se hubiera ruborizado*»⁵⁰. Així successivament amb tots els fets de la biografia d'Hipàtia.

Lewis també tracta el conflicte entre Ciril i Orestes, lògicament a favor de Ciril. Deixa mig entreveure que Hipàtia estava a favor d'Orestes ja que tenien alguna relació amorosa i per això ell la visitava tan sovint a casa seva.

3.2 Henry Fielding, *A journey from this world to the next*

L'any 1743 l'anglès Henry Fielding publica la seva novel·la de caire històric *A journey from this world to the next*⁵¹ (Un viatge d'aquest món a l'altre) on dedica un paràgraf a la nostra científica.

Encarnat en el personatge d'un jueu avar alexandrià enamorat d'Hipàtia ens explica en primera persona la seva relació amb la filòsofa. El fragment està ple d'errors ja que Fielding recrea Hipàtia com un personatge literari. En la novel·la el jueu està enamorat de la científica i explica que mai podran contraure matrimoni, com ell diu, per culpa de «la meva religió i la seva pobresa.» Com ja hem vist és possible que Hipàtia hagués mantingut relacions amb alguns homes. Però per descomptat que la filòsofa no era pobra, provenia de l'aristocràcia alexandrina.

⁴⁹ Obra no consultada.

⁵⁰ Martínez Maza (2009:349).

⁵¹ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 17 dels Annexos.

Per explicar la seva mort no és gaire extens: «aquells gossos dels cristians la van assassinar i el que és pitjor encara, després van cremar el seu cos». Però el jueu es lamenta de la mort d'Hipàtia perquè li havia regalat una joia que pensava reclamar-li si al final no es casaven. Així que no sembla que li importi gaire el crim comès per la religió. Tampoc especifica la data de la mort ni la del seu naixement.

Cal destacar que Fielding és el primer escriptor en convertir Hipàtia en un personatge en una obra, no com un objecte d'estudi.

3.3 Edward Gibbon, *Historia de la decadencia y la ruina del imperio romano*

L'escriptor anglès Edward Gibbon dedica menys d'un paràgraf de la seva immensa obra publicada entre el 1758 i el 1765 *Historia de la decadencia y la ruina del imperio romano*⁵² a Hipàtia. Fa una breu biografia de la filòsofa amb alguns errors com per exemple quan afirma: «estuvo enseñando públicamente ya en Atenas, ya en Alejandría, la filosofía de Platon y de Aristóteles»⁵³. És cert que Hipàtia ensenyava la filosofia de Plató i Aristòtil però no hi ha cap font clàssica que parli d'un viatge a Atenes i encara menys per impartir-hi classes. Com ja hem vist, estudis actuals afirmen que Hipàtia va viure sempre a Alexandria.

Des d'un bon principi ens diu que creia en els déus pagans, cosa que no és certa. La presenta també com a «*íntima de Orestes*». Parla dels diferents comentaris sobre les obres d'altres científics: «*despejó con sus glosas eruditas la jeometria de Apolonio y Diofanto*»⁵⁴. Eleva la seva bellesa, virtut, eloqüència... Descriu un ambient a les seves classes de molt bones relacions i companyonia.

Relata la seva mort recombinant les diferents fonts clàssiques, Suda i Sòcrates Escolàstic, per arribar a confeccionar una explicació dels fets que ocorregueren. És un aglutinament de les diferents fonts primàries que resulta una mica sobrecarregat de violència. Els motius que dona per l'assassinat de la filòsofa són l'enveja que li tenia Ciril i que era acusada de ser la culpable d'impedir que Ciril i Orestes fessin les paus. Ens cita la font on s'especifica la data de l'assassinat d'Hipàtia, no aclareix quin any és ni tampoc especifica la data del seu naixement. Per tant no sabem a quina edat va morir.

⁵² Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 17 dels Annexos.

⁵³ Gibbon (1985: 14). Tot i que aquest llibre és imprès el 1985 s'ha respectat la traducció del 1842.

⁵⁴ Gibbon (1985: 14). Traducció del 1842.

La mort d'Hipàtia és explicada com una de les moltes barbàries que va dur a terme Ciril que, en general ens serveixen d'exemple de la seva crueltat. El relat de l'assassinat de la filòsofa exemplifica el final de l'Imperi, és un símbol de la mort del racionalisme grec. No conclou fent cap crítica extensa a l'església d'Alexandria i Ciril simplement es limita a dir: «*el asesinato de Hipasia, dejó mancillado para siempre el concepto y la religión de Cirilio de Alejandría*»⁵⁵

3.4 Voltaire

3.4.1 *Examen important de Milord Bolingbroke ou le tombeau du fanatisme*

L'any 1736 surt publicat el llibre *Examen important de Milord Bolingbroke ou le tombeau du fanatisme*⁵⁶ (Examen important de Milord Bolingbroke o la tomba del fanatisme) de la mà de Voltaire. En aquest llibre, Voltaire es dedica a fer un repàs al llarg de la història sobre la religió, les creences i sobretot, com indica el títol de l'obra, el fanatisme.

El llibre té un caràcter molt crític amb totes les religions i el paràgraf que dedica a Hipàtia no podia ser una excepció. Comença amb la pregunta: «¿Hi ha res més horrible i més covard que l'acció dels secretors del bisbe Ciril, que els cristians anomenen Sant Ciril? »⁵⁷, seguidament fa una ràpida biografia d'Hipàtia, o Hipàcia segons la traducció al català de 2008. En destaca la seva bellesa, la seva saviesa i com era adorada pels seus contemporanis. Però no parla de com el poble baix d'Alexandria no li tenia cap simpatia. No fa constar-hi ni la data de naixement ni la del seu assassinat.

Seguidament explica com «els sicaris [...] de Ciril»⁵⁸ la van agafar al carrer quan tornava de donar classes i la van lapidar i cremar. Sòcrates Escolàstic testifica que la filòsofa va ser assaltada quan tornava a casa però cap dels autors contemporanis a Hipàtia parla d'una mort per lapidació, és una invenció de Voltaire completament. No acusa directament a Ciril de ser l'assassí d'Hipàtia però sí de no prendre cap mesura respecte els assassins.

⁵⁵ Gibbon (1985: 14). Traducció del 1842.

⁵⁶ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 18 dels Annexos.

⁵⁷ Voltaire (2008:169).

⁵⁸ Voltaire (2008: 160).

3.4.2 Diccionario filosófico

Voltaire publica aquest llibre el 1763⁵⁹. Com el seu títol indica és un diccionari tant de temes filosòfics, com de personatges rellevants al món de la filosofia i la història. L'entrada sobre Hipàtia és molt breu, no arriba a les dues pàgines i a més no tota parla d'ella.

Diu que «enseñaba á Homero y á Platon en Alejandría en tiempos de Teodosio II»⁶⁰. No tenim cap font primària que parli de l'ensenyança de textos homèrics. Esmenta dues fonts contemporànies a la filòsofa que parlen d'ella. És molt breu i no dona gaires detalls. Explica la seva mort de forma indirecta quan està criticant un conflicte entre intel·lectuals que havia tingut lloc a França i planteja el cas hipotètic que una de les dones⁶¹ que es van enfrontar hagués acabat assassinada com Hipàtia. Exposa que el motiu de la seva mort va ser l'enveja de Ciril que, emportat per la ràbia que tenia cap a la científica, va fer revoltar el populatxo d'Alexandria contra ella.

També fa un comentari que Dzielka qualifica de groller i es pregunta si Voltaire s'està burlant dels seus lectors, de les seves idees o d'Hipàtia mateixa⁶². En mig de la crítica a Ciril Voltaire afirma que «cuando se ponen desnudas á las damas hermosas no es para asesinarlas»⁶³.

La crítica que fa a Ciril tampoc és gaire extensa. Es limita a desitjar que Ciril hagi demanat perdó a Déu per l'assassinat d'Hipàtia i confessa que ell també pregarà perquè el senyor s'apiadi de la seva ànima.

⁵⁹ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 18 dels Annexos.

⁶⁰ Voltaire (1825: 158-159). Traducció del 1825.

⁶¹ S'està referint a Madame Dacier, traductora al francès d'autors clàssics. El conflicte al que fa referència Voltaire és un que es va originar el 1699 per la traducció en prosa de Mme. Dacier de la *Iliada* i de l'*Odissea*. Poc després de la publicació de les traduccions un altre escriptor, Anotoine Houdar la Motte, va publicar una altra traducció en vers de la *Iliada* abreujant-la i modificant-la segons el seu gust. També va publicar un llibre de crítica a Homer això va fer que Mme. Dacier escrivís un llibre en resposta a la crítica de la Motte. Després que altres escriptors publicuessin llibres donant la seva opinió o defensat el tema, finalment, Madame Dacier i la Motte van coincidir en un sopar on van brindar a la salut Homer.

⁶² Dzielska (2004: 17).

⁶³ Voltaire (1825: 159) Traducció del 1825.

3.5 Diodata Saluzzo, *Ipazia ovvero del Filosofie*

El 1827 la comtessa italiana Diodata Saluzzo publica en dos volums un poema titulat *Ipazia ovvero del Filosofie*⁶⁴ (Hipàtia o les filosofies). En aquest poema Diodata de Soluzzo ens presenta un Hipàtia cristiana que va dialogant amb diferents personatges de la història de la filosofia.

Aquesta obra no té gaire interès per l'enfocament que té aquest treball ja que l'autora s'ha inventat una biografia d'Hipàtia totalment allunyada de la realitat. Gairebé tota la informació biogràfica que aporta és inventada: Hipàtia és cristiana, està enamorada del príncep egipci Isidor i és assassinada en una església al peu de la creu per un sacerdot traïdor. L'autora aprofita la imatge d'Hipàtia per fer una reflexió al llarg de la història de la filosofia.

⁶⁴ Obra no consultada.

4 ROMANTICISME

4.1 Leconte de Lisle

En ple Romanticisme trobem a París a Charles Leconte de Lisle. Leconte de Lisle tenia una gran admiració i estimació a la cultura clàssica, va traduir diversos autors clàssics i els seus poemes estan plens de referències a la mitologia, la literatura i la història clàssica. No és d'estranyar que s'interessés per Hipàtia. La filòsofa li va servir de tema a un poema titular *Hypatie*⁶⁵ publicat el 1847, una versió d'aquest publicat el 1874⁶⁶ i una petita obra teatral del 1857 titulada *Hypatie et Cyrille*.

4.1.1 *Hypatie*

El poema parla de la fi del món i la cultura grega que moren juntament amb Hipàtia i donen pas a una nova cultura que només tindrà el record de la grandesa de l'anterior.

El poema consta de 19 quartets que podríem separar en tres parts pel seu contingut: la primera part comprèn els cinc primers versos; la segona part agafa des del sisè quartet al fins el setzè; l'última part correspondria a les tres últimes estrofes.

A la primera part Leconte de Lisle ens parla de l'ensorrament del món grec, els seus déus, la seva bellesa... i com dona pas a una nova cultura.

La segona part és la que parla directament d'Hipàtia. Parla d'una Hipàtia que mor juntament amb la cultura grega, amb els déus pagans que ella venerava. S'ha interpretat que en la primera versió Hipàtia mor com una víctima més del final de la cultura grega. La versió posterior s'ha interpretat com un mort causada pels atacs del cristianisme.⁶⁷

Leconte de Lisle utilitza molts adjectius per lloar a Hipàtia la descriu com una jove verge immaculada, molt bella, eloqüent i justa. Podem veure com la descriu: «Feies, sobre la nit menys fosca de l'edat avançada,/ Brillar el teu geni a través de la teva bellesa!»⁶⁸ També fa

⁶⁵ Trobareu el poema traduït al català a la pàgina 19 del annexos.

⁶⁶ Leconte de Lisle només va canviar un vers de la setzena estrofa a la segona versió del poema: «*L'homme en son cours fougueux t'a frappée et maudite* » (L'home en el seu camí fugaç et va tocar i maleir) a la versió de 1847; «*Le vil Galiléen t'a frappée et maudite* » (El malvat Galileu et va tocar i maleir) a la versió del 1874.

⁶⁷ Dzielska (2004: 18-19).

⁶⁸ Leconte de Lisle (1852: 4).

referència breument a les classes que impartia: «El seriós ensenyament de les virtuts eternes / Sortia dels teus llavis cap al fons dels cors encantats»⁶⁹

Hi ha un vers que sintetitza molt bé la imatge que Leconte de Lisle vol donar d'Hipàtia: «L'ànima de Plató i el cos d'Afrodita»⁷⁰.

La tercera part acaba de reafirmar la idea que s'exposava a la primera part, l'acabament i la destrucció del món grec. Aquí el poeta es lamenta per la mort de la filòsofa: «Dorm, oh blanca víctima, en la nostra ànima profunda, / En la teva mortalla de verge i envoltada de lotus»⁷¹.

Acaba el poema parlant de la bellesa, que sobreviu a tots els mals «i tot reneix en ella»⁷². El poeta acaba presentant la bellesa com el motor de l'univers.

4.1.2 *Hypatie et Cyrille*

Aquesta petita obra teatral és publicada entre les dues versions del poema que s'ha comentat anteriorment i és una continuació de la idea del poema: l'acabament del món grec, amb els seus ideals de bellesa, ordre, raó... davant del cristianisme i el començament d'una nova època.

A l'obra apareixen tres personatges principals: Hipàtia, Ciril i la dida d'Hipàtia. No trobem cap acotació que ens descriu físicament Hipàtia, només una exclamació de la dida que la descriu: «estimada, eloqüent i piadosa».

L'acció comença amb un diàleg entre Hipàtia i la seva dida. Aquesta última li diu que està en perill, desenes d'homes del desert⁷³ s'acosten «fuetejats, sangosos, fangosos, ferotges, plens d'odi» cridant el nom de la filòsofa. Ella afirma que també els ha sentit, però no té por, sap que no ha fet res per enfurismar aquella gent.

Seguidament entra Ciril amb aires amistosos per mantenir una conversa amb Hipàtia. Ell li vol fer veure que els déus pagans han caigut i que s'ha d'unir al Cristianisme, ja que és l'única religió vertadera: «Filla, desperta, el señor et convida, els teus déus són morts, el seu

⁶⁹ Leconte de Lisle (1852: 5).

⁷⁰ Leconte de Lisle (1852: 6).

⁷¹ Leconte de Lisle (1852: 7).

⁷² Leconte de Lisle (1852: 7).

⁷³ Aquests homes del desert són monjos de desert de Nítria que Teòfil, el bisbe anterior a Ciril, havia utilitzat com a exèrcit amb alguns enfrontaments contra els pagans i que van tornar a la ciutat per donar suport a Ciril en el seu enfrontament amb Orestes. Aquest episodi el trobareu més explicat als annexos pàgina 26.

culte impur és rebutjat ». Mantenen una conversació sobre les veritats de Déu, defensades per Ciril i les veritats de la filosofia, els poetes i de la cultura grega i romana defensades per Hipàtia. La filòsofa intenta acostar les dues posicions: «les paraules són lleugerament diferents, el significat és pràcticament el mateix.» i fer entendre a Ciril que per molt que ell vulgui mai moriran els déus hel·lens perquè estan escrits als llibres.

Hipàtia respecta Jesuscrist i entén la posició de Ciril. En canvi, el bisbe repeteix una i altra vegada que els déus pagans són un error, la cultura grega ha mort per sempre. Després de molt discutir, Ciril perd la paciència i li demana a Hipàtia que si almenys no es vol convertir al Cristianisme mantingui en silenci el seu paganisme per salvar-se. Ciril marxa d'escena i Hipàtia s'entrega als monjos del desert que vénen a matar-la. Abans de lliurar-se al monjos assedegats de sang diu una última frase, com una autèntica màrtir de la religió pagana: «Adéu, seré immortal!» No especifica l'edat de la filòsofa quan va ser assassinada.

La imatge que Leconte de Lisle ens dona d'Hipàtia no és tan sorprenent com la de Ciril. La filòsofa és retratada com una pagana que defensa la cultura grega, el seu passat, els seus autors... i que finalment mor com a màrtir de la religió pagana en un moment en què el cristianisme s'imposa per sobre de qualsevol religió. No és gaire diferent del retrat que ens donen altres autors. És amb Ciril on ens sorprenem. És amable, en un principi respectuós i el més important de tot: va a parlar amb ella per salvar-la de la mort imminent. Per una vegada no és Ciril i la seva crueltat la causa de la mort d'Hipàtia. Això pot ser degut que aquesta obra teatral es centra més en el debat sobre l'acostament del neoplatonisme i la cultura grega al cristianisme i dona una mort molt típicament romàntica: Hipàtia s'entrega als monjos com una màrtir per defensar la seva religió.

4.2 La novel·la de Charles Kingsley i els seus ecos.

Charles Kingsley el 1853 escriu la novel·la per entregues *Hypatia or New Foes with Old Face*⁷⁴, que literalment es traduiria com “Hipàtia o nous enemics amb rostre vell” però que a l'edició al castellà de 1857 es va canviar a *Hipatia o los últimos esfuerzos del paganismo* perquè el títol no contingués una crítica tant directe al cristianisme. Aquesta novel·la va ser traduïda a molts idiomes i va tenir moltíssima difusió a tot el continent.

Kingsley era un clergue i professor d'història a la Universitat de Cambridge, fet que demostra amb la fidelitat a la realitat de l'ambient d'Alexandria i els fets que hi ocorregueren.

Fig. 5: Fotografia realitzada per Alfred Ellis on podem veure a l'esquerra Orestes, al centre Hipàtia i a la seva dreta un personatge fictici anomenat Issacher. Podem contemplar, també, la majestuositat dels decorats i el vestuari de la mà de Lawrence Alma-Tadema

Fig. 4: Hypatia, Charles William Mitchell 1886

Deixant de banda les complexitats psicològiques dels personatges, els fets que l'autor s'inventa per fer seguir el fil argumental de la història i del romanticisme del qual està impregnada tota l'obra, ens presenten una Hipàtia pagana que odia els cristians. Dóna classes al museu i, juntament amb el seu pare, revisen textos d'altres autors. Destaca molt la seva bellesa i la novel·la té un cert to eròtic en alguns punts. Orestes és retratat com un borratxo disposat a fer qualsevol cosa per aconseguir ser l'emperador d'Egipte i Àfrica. El conflicte entre el prefecte (Orestes) i el patriarca (Ciril) és explicat amb molta fidelitat a la realitat. Com podem veure no és gaire fidel a la realitat en cap dels aspectes dels personatges.

Els fets es van succeint i al final de l'obra Hipàtia té un moment de crisi religiosa, es bateja i es converteix al cristianisme. La narració de la mort d'Hipàtia segueix la versió de Sòcrates Escolàstic, un

⁷⁴ Obra no consultada.

grup de *parabolanoi* encapçalats per un tal Pere la troben pel carrer i l'assassinen. Segons Kingsley Hipàtia és víctima del fanatisme. El moment de la mort és un dels que conté més tensió eròtica i molts tocs romàntics. Kingsley presenta una Hipàtia de 25 anys a l'hora de la seva mort i molt autors posteriors agafaran aquesta edat per donar més dramatisme a l'assassinat.

Ciril surt exculpat de l'assassinat i els *parabolanoi* que van dur a terme el crim també. Amb la mort d'Hipàtia mor també la filosofia a Alexandria i comença una nova època.

La novel·la de Kingsley va tenir un gran èxit, exemple d'això és l'adaptació al teatre de la novel·la. L'obra va ser dirigida per Herbert Beerbohm Tree, estrenada al Theatre Royal de Haymarket, a Londres, l'any 1893. El paper d'Hipàtia el va interpretar la actriu Julia Neilson la qual va rebre moltes crítiques positives per la seva interpretació.

L'escenografia i el vestuari van córrer a càrrec del pintor Lawrence Alma-Tadema el qual va recrear amb molt detall d'Alexandria del segle IV i va ser curós fins a l'últim detall. El mateix director va dir: «*fue especialmente hermosa la escena en que Hipatia dirigía la escuela; era como un cuadro del propio Tadema*»⁷⁵ De fet el propi Alma-Tadema va viatjar a Egipte per inspirar-se i captar l'essència per poder plasmar-ho a la escenografia.

Una altra de les possibles respostes que va tenir la novel·la va ser el quadre del pintor anglès Charles William Mitchell: *Hypatia*, 1886. Aquest quadre és l'obra més coneguda d'aquest pintor i molt probablement es va inspirar en la novel·la de Kingsley per retratar la mort de la filòsofa. Al quadre podem veure a Hipàtia despullada amb les seves robes al terra, recolzada a l'altar d'una església a punt de ser assassinada.

4.3 Maurice Barrès, *La vierge assassinée*

L'any 1888 Maurice Barrès publica l'obra *La vierge assassinée*⁷⁶ (La verge assassinada) dins la col·lecció *Sous l'œil des barbares* (Sota la mirada dels bàrbars). Es tracta d'un relat breu, un conte, on Hipàtia és anomenada Atena i és reconeguda com «l'última del hel·lens». Barrès seguia la mateixa corrent literària de Leconte de Lisle, el qual considera el seu «mestre parnassià». A la introducció d'aquesta obra explica que ha escrit aquesta obra a petició d'ell.

⁷⁵ Martínez Maza (2009: 357).

⁷⁶ Obra no consultada.

La història és narrada a partir de dos joves que presenciïn com un grup de cristians saqueja el Sepateu on Hipàtia està donant classe. Un cop dins, alguns cristians es calmen amb les paraules d'Atena/Hipàtia sobre el passat hel·lènic. Els més radicals continuen incitant als altres a cometre l'assassinat. Atena no oposa resistència, els dos joves l'intenten ajudar a escapar però ella s'hi nega. La filòsofa es cobreix la cara amb un vel, s'entrega als cristians i espera la seva mort amb serenitat. Els legionaris romans que venien a salvar la filòsofa arriben massa tard i no poden evitar el crim. Aquella nit els dos joves troben les restes “de la verge de Serapis”.

Com podem veure aquest narració és molt fantasiosa. Barrès s'ha inventat una història amb una protagonista inspirada en Hipàtia i la seva vida i ha creat un relat fictici al seu voltant. La imatge que ens dóna Barrès de la filòsofa és força allunyada de la realitat. No especifica l'any de la mort ni l'edat que tenia al ser assassinada.

És molt notable la influència de Leconte de Lisle. La situació que es planteja és la mateixa que a *Hypatie et Cyrille*: un grup d'homes exaltats, segons Leconte de Lisle monjos del desert i en el cas de Barrès cristians, venen a matar Hipàtia per un motiu que el lector desconeix. Hipàtia tenint l'oportunitat de sobreviure decideix entregar-se al seus assassins i morir com una màrtir.

5 PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

5.1 Carlo Pascale, *Figure e caratteri*

L'escriptor italià Carlo Pascale va publicar el seu llibre *Figure e caratteri* (Personatges i caràcters) el 1908. És un llibre que conté sis biografies de personatges il·lustres de la història, entre ells Hipàtia.

Ens parla d'Hipàtia retratant -la com una professora i com una filòsofa, millor que el seu pare Teó. La descriu com una dona molt culta i sàvia, lloa la seva bellesa i la seva intel·ligència.

Explica com els homes amb càrrecs públics anaven a casa seva per demanar-li consell i tots la veneraven molt. Afirma que va morir verge tot i la seva extraordinària bellesa rebutjant l'amor d'un jove llançant-li un mocador tacat amb la sang menstrual.

Pascale fa un comentari sobre algunes de les cartes de Sinesí per demostrar fins a quin punt l'adorava el bisbe. També fa servir cites de la *Suda* i la *Historia ecclesiastica* per explicar alguns dels fets de la vida de la filòsofa.

A continuació ens exposa els fets de la seva mort seguint la versió de Sòcrates Escolàstic. Explica que li van arrancar la roba, li van arrancar la pell, la van esquarterar i van llençar les restes del seu cos al foc.

Acusa Ciril i la seva immensa crueltat de ser els culpables de l'assassinat. El motiu de l'assassinat va ser l'eliminació del paganisme a la ciutat. No especifica ni dates de naixement ni de mort de la filòsofa. Identifica la mort d'Hipàtia amb l'acabament de la civilització mediterrània i l'època en què les dones van ser lliures: «Després de la caiguda de la filòsofa grega, es van alçar les tenebres contra la intel·ligència, Hipàtia va ser l'última flor d'aquesta primavera del pensament i la glòria.»

5.2 Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*

El 1946 surt publicat el llibre *History of Western Philosophy*⁷⁷ (Història de la filosofia occidental) de la mà del gal·lès Bertrand Russell. És un llibre sobre la història de la filosofia occidental on dedica un breu paràgraf a la nostra filòsofa.

⁷⁷ Trobareu el fragment traduït al català a la pàgina 22 dels Annexos.

Comença el fragment que tracta d'Hipàtia fent una crítica a Ciril pel seu fanatisme i les accions que va dur a terme en contra dels jueus. Seguidament introdueix el linxament d'Hipàtia com el motiu que va portar a la fama el bisbe. Descriu a la filòsofa que seguia l'escola Neoplatònica i «va dedicar el seu talent a les matemàtiques»⁷⁸. No fa cap referència a la seva bellesa ni cap observació relacionada amb la seva virginitat.

Per narrar la seva mort cita textualment les paraules d'Edward Gibbon que, com ja hem vist anteriorment, són un compendi de les fonts contemporànies a Hipàtia. Finalitza amb una frase, amb to irònic, que recorda les paraules de Joan de Nikiu⁷⁹: «Després d'això, Alexandria ja no va tornar a ser molestada per filòsofs.» Tampoc dona cap informació sobre la data de naixement o mort d'Hipàtia.

⁷⁸ Russell (1946: 368).

⁷⁹ Van anomenar (Ciril) “el nou Teòfil”, per haver destruït l'últim resta d'idolatria a la ciutat. Joan de Nikiu, *Crònica*.

6. SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX

6.1 La visió d'Hipàtia als nostres dies

En els últims anys Hipàtia ha servit de font d'inspiració per a molts autors ja sigui com a objecte d'estudi o com a font d'inspiració per un personatge o una novel·la. Hipàtia en aquests últims anys ha estat vista com una bona científica i filòsofa i sovint la seva mort ha estat vinculada amb l'acabament del món grec.

Fig. 6: Hipàtia com un personatge del còmic d'Hugo Pratt *La fábula de Venecia* de Corto Maltès.

Per destacar alguns dels estudis recents més rigorosos que s'han publicat en els últims anys esmentarem el llibre de la polonesa Maria Dzielska titulat *Hypatia of Alexandria* publicat per primera vegada el 1995. També en el nostre país s'han publicat bons estudis sobre Hipàtia com el de la doctora en història Clelia Martínez Maza, professora de la Universitat de Màlaga: *Hipatia, La estremecedora historia de la última gran filósofa de la Antigüedad y la fascinante ciudad de Alejandria*. També s'ha de tenir molt present l'estudi realitzat per un grup de

científiques, Carmen Garcia, Laura Ruiz, Lidia Puigvert i Lourdes Rué: *Hipata de Alejandria, Un equipo plural de científicas desvela la verdad sobre la primera mujer de ciencia*⁸⁰. Aquest llibre van més enllà que els altres estudis publicats i tracta temes des de punts de vista diferents a les altres publicacions.

Entre les feministes, Hipàtia també s'ha fet un lloc. Per la imatge de dona forta, independent, intel·ligent i amb conviccions molt fortes, el seu nom l'han agafat diverses publicacions feministes com *Hypatia: Feminist Studies* que es publica a Atenes des del 1984 o *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy* publicada per la universitat d'Indiana des del 1986. També escriptors i escriptores han utilitzat Hipàtia com a reivindicació feminista com la francesa Ursula Molinaro.

⁸⁰ El llibre ha sigut publicat a l'editorial barcelonesa Hipàtia que també ha agafat el nom de la científica alexandrina.

No només dins la literatura s'ha fet un lloc Hipàtia. Com no podia de ser d'una altra manera Hipàtia s'ha fet un lloc entre l'astronomia dels nostres temps. S'ha batejat un cràter de la lluna amb el seu nom. El trobem al Mare Tranquillitatis, al costat dels cràters de Teó, el seu pare i dels patriarques Teòfil i Ciril. També han anomenat Hypatia a l'asteroide 238.

Amb relació al tema de l'astronomia també hem de fer referència al programa de televisió *Cosmos* de Carl Sagan que dedica tot un programa a la biblioteca d'Alexandria⁸¹. Com que era un programa televisiu que volia captar audiència, Sagan no va dubtar en inventar-se dades de la filòsofa totalment falsos. Per exemple afirma que va ser assassinada als 45 anys quan sabem que va morir amb 60 anys o més. També afirma que estava enemistada amb els cristians quan sabem que molts dels seus alumnes eren cristians i alguns van arribar a tenir càrrecs importants dins l'Església d'Egipte. És un continu de mentides i exageracions per fer la història d'Hipàtia més dramàtica i, per tant, més comercial.

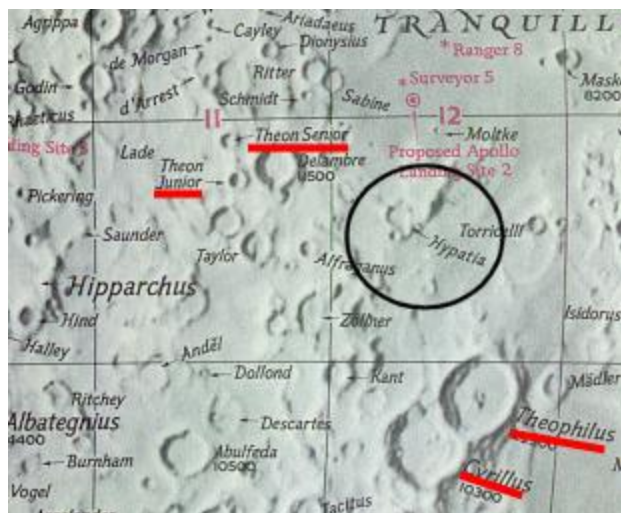

Fig. 7: Dibuix de la superfície lunar on podem veure el cràter d'Hipàtia, els de Teó, el de Ciril i el de Teòfil

6.2 Hipàtia a la gran pantalla: *Ágora*

La pel·lícula *Ágora* dirigida per Alejandro Amenábar, estrenada el 2009, ha servit per donar a conèixer la figura d'Hipàtia a una enorme quantitat de gent. Amb un repartiment internacional excepcional i un pressupost de 50 milions d'euros, es va portar a la gran pantalla la història d'Hipàtia.

Amenábar explica que la primera idea que tenien per a la pel·lícula era explicar la història de tota l'astronomia però van anar acotant fins a quedar-se només amb la història d'Hipàtia. Els motius eren senzills, la seva història era molt interessant: «pel període, la ciutat d'Alexandria, el Far, la Biblioteca i la seva destrucció (en aquest cas de la segona biblioteca)... I a sobre, ningú havia fet mai una pel·lícula sobre aquesta astrònoma egípcia» declarar Amenábar en

⁸¹ Podeu trobar el capítol sencer de *Cosmos* al DVD dels annexos.

una entrevista al diari Avui. La mateixa Rachel Weisz que interpreta a Hipàtia es mostra sorpresa que mai ningú hagués fet abans una pel·lícula sobre aquest personatge⁸².

Tot i que al llarg de la pel·lícula apareixen diverses explicacions del moment històric en forma de text i que per fer la pel·lícula es va reconstruir una Alexandria igual a la del segle IV, Amenábar es va deixar portar per les exigències comercials i va cometre algunes incorreccions històriques imperdonables. Mostrar una Hipàtia (R. Weisz) jove quan és assassinada, que Hipàtia estigui treballant en l'òrbita el·líptica dels planetes i el geocentrisme⁸³... La llista és enorme però podem veure que Amenábar estava molt ben documentat per realitzar la pel·lícula. Els actors van rebre classes d'història i astronomia com afirma Weisz, Minghella i Isaac en unes entrevistes. El mateix Isaac explica com pel seu compte va llegir molt sobre el seu personatge per poder-lo interpretar el més pròxim a la realitat possible⁸⁴. Citarem,

per exemple, una escena en què Hipàtia (R. Weisz) frena un enfrontament durant la lliçó entre Orestes (O. Isaac) i Sinesi (R. Evans)⁸⁵. La filòsofa demana al segon que recordi a la resta dels oients quina és la primera llei d'Euclides. «*Si dos cosas*

Fig. 8: Fotografia de la pel·lícula on es veu a Hipàtia (R. Weisz) en mig d'una de les seves classes.

son iguales a una tercera, todas son iguales entre si» respon el noi, d'aquí la filòsofa n'extreu que si els dos són iguals a ella, són iguals entre ells i, per tant, no s'han de discutir. Aquest mateix principi d'Euclides el va fer servir Sinesi en una carta per demanar a un dels seus companys que no fos tan sever amb el seu germà. Per tant Amenábar estava molt ben documentat però es va deixar portar pels interessos comercials.

⁸² Podeu trobar l'entrevista sencera el DVD dels annexos: Entrevista a Rachel Weisz I.

⁸³ Amenábar mateix afirma en el programa televisiu *El hormiguero* haver-se pres la llicència de mostrar una Hipàtia treballant en el geocentrisme i les òrbites. Vegeu el capítol d'*El hormiguero* al DVD dels annexos.

⁸⁴ Podeu trobar l'entrevista sencera el DVD dels annexos: Entrevista a Rachel Weisz I; Entrevista a Max Minghella i Oscar Isaac.

⁸⁵ Això és una altra incorrecció històrica ja que aquest dos personatges no van coincidir mai a les classes d'Hipàtia.

Hipàtia és representada com una jove filòsofa que imparteix classes d'astronomia al Serapeu⁸⁶ i ajuda el seu pare amb els comentaris d'obres d'altres autors. Mostra una gran passió per la seva feina. Weisz, en una entrevista⁸⁷, descriu la pel·lícula com «una de les històries d'amor més grans de la història, però amb el cosmos». És evident la bellesa de Rachel Weisz, de fet Amenábar declara haver-la triat per al paper d'Hipàtia perquè el seu caràcter i forma de ser s'assemblava al de la filòsofa⁸⁸. L'actriu encarna el personatge amb molta serenitat i seguretat. Els seus alumnes i companys la respecten i veneren molt. Té una gran relació amb Sinesi i Orestes, els quals la van a visitar i consultar. També l'altre "bàndol" queda ben retratat. Es pot veure un Ciril superbiós i desprietat i uns cristians cruels i amb ànsies d'acabar amb qualsevol doctrina que no sigui el cristianisme.

Tot i aquests aspectes erronis que hem comentat, la pel·lícula narra la història d'Hipàtia i d'Alexandria mostrant tots els fets claus que van tenir-hi lloc i que molts dels llibres que s'han comentat en aquest treball no expliquen i ajuda a crear-nos una idea més exacta de la realitat. Per exemple, en molts dels llibres no apareixia el conflicte amb els jueus. A la pel·lícula s'expliquen diversos episodis d'aquest enfrontament (amb algunes diferències de la realitat) i ajuden a fer entendre a l'espectador el moment d'inestabilitat social d'aquells moments i la crueltat del bisbe.

Una altra de les llicències que s'han permès a l'hora d'explicar la història és la creació del personatge de Davus, l'esclau (M. Minghella). Dóna molt de dramatisme i intensifica el conflicte religiós de la ciutat. L'esclau dubta entre seguir el cristianisme o ser fidel a la seva mestressa de la qual està enamorat. El punt culminant d'aquesta situació arriba al cap d'uns anys, després que la filòsofa l'hagi alliberat després d'un intent de violació. Els dos personatges es tornen a trobar en el moment de la mort d'Hipàtia, Davus és un dels assassins. En un últim moment s'apiada de la seva antiga senyora i, d'amagat dels altres cristians, li tapa la boca i el nas privant-li de respirar fins que es desmaia als seus braços i pugui morir sense dolor.

S'explica la mort de la filòsofa de la següent manera: Hipàtia és agafada pels cristians, entre els quals hi ha Davus, quan està de camí cap a casa seva, se l'emporten al Serapeu que havia

⁸⁶ Una altra incorrecció ja que no se sap del cert on impartia les classes la filòsofa, tot i que segurament era a casa seva.

⁸⁷ Podeu trobar l'entrevista sencera el DVD dels annexos: Entrevista a Rachel Weisz II.

⁸⁸ Podeu trobar l'entrevista sencera el DVD dels annexos: Entrevista a Alejandro Amenábar.

estat convertit en església⁸⁹. Allà la despullen i decideixen anar a buscar pedres per apedregar-la. Cal dir que aquesta versió de la mort no és explicada per cap dels autors contemporanis a Hipàtia, només per Voltaire, com ja hem vist, en el seu llibre *Examen important de Milord Bolingbroke ou le tombeau du fanatisme*. És en aquest moment que l'esclau s'ofereix per vigilar que no s'escapi i s'acosta a ella per asfixiar-la. Es veuen un seguit de *flash backs* dels moments en què ell era el seu esclau i finalment la filòsofa es desmaia i cau al terra. Els cristians tornen i la lapiden mentre la càmera es va allunyant fins a veure's tota la ciutat d'Alexandria i finalment el globus terraqui sencer.

⁸⁹ Com ja hem vist en alguns textos s'especifica en quina església és assassinada, el *Caesareum*, en altres no. La mort d'Hipàtia al Serapeu està carregada d'un simbolisme que les altres versions no tenia. Hipàtia mor al lloc que anys abans havia sigut un lloc de saviesa i de culte pels pagans.

IV. CONCLUSIONS

Després d'investigar sobre la vida d'Hipàtia i haver analitzat les obres dels diferents períodes històrics que tracten sobre ella s'ha pogut arribar a les següents conclusions a partir de les hipòtesis plantejades:

- Primera hipòtesi: Hipàtia va ser una dona respectada i valorada en el seu temps. Era una científica i una filòsofa de renom a tot l'Imperi.

Entre l'aristocràcia alexandrina Hipàtia era molt ben vista. Homes amb càrrecs a la ciutat, a l'Imperi i a l'Església acudien a ella per fer-li consultes. Tot i ser una dona, molts homes la respectaven i la consideraven millor que altres filòsofs homes de la ciutat. Hipàtia no seguia cap religió, no era ni pagana, com autors contemporanis i posteriors han afirmat.

A les seves classes hi acudien homes de diferents parts de l'Imperi, sempre provinents de l'aristocràcia. A les seves classes no promulgava l'amor cap a un déu o un altre. Els seus alumnes, al provenir d'indrets diferents, tenien religions diferents però sobretot a les seves classes hi assistien cristians. La filòsofa tenia amistat tant amb cristians com amb pagans o amb creients d'altres religions i tots la respectaven.

Per saber què ensenyava a les seves classes ho hem de buscar a les epístoles de Sinesi de Cirene, un dels seus alumnes que més tard va ser bisbe de Prolemaida. A partir de les cartes podem veure que la filòsofa seguia el Neoplatonisme i treballava textos de Plató, Aristòtil, Pitàgores i molts altres filòsofs. Es va dedicar a estudiar els astres i les seccions còniques.

Hipàtia va ser assassinada per l'església d'Alexandria encapçalada pel bisbe Ciril. El motiu de la seva mort va ser l'ajuda que li estava proporcionant a Orestes, prefecte imperial de la ciutat, no perquè fos pagana o perquè estigués corrompent els cristians. Ciril, que estava enfrontat amb Orestes, no podia suportar que una dona fos tan sàvia i intel·ligent i tingués tanta influència sobre la ciutat i sobretot sobre càrrecs de l'Església i l'Imperi, com Orestes. L'assassinat d'Hipàtia va ser un acte de masclisme, enveja i crueltat, perquè si Hipàtia hagués estat un home no hauria tingut el final tràgic que va tenir.

Podem afirmar que la primera hipòtesi es compleix.

- Segona hipòtesi: Al llarg de la història se l'ha considerada una gran científica i filòsofa, els intel·lectuals de cada època la coneixien i parlaven d'ella.

Durant les diferents èpoques els autors han anat donant matisos diferents a la imatge i la història d'Hipàtia, sempre considerant-la una gran científica i matemàtica, però seguint les característiques de cada corrent literari. Al llarg del temps es creà una llegenda mitificada al voltant de la filòsofa.

Sempre s'ha tractat amb més interès la mort d'Hipàtia que la seva vida, sobretot en les obres literàries. El seu assassinat és agafat com a símbol de les diferents idees que volien transmetre els autors de les diferents èpoques.

El segle XVII apareix la primera obra que tracta sobre Hipàtia de la mà de Johann Andreas Schindt i Johann C. Kieswetter però no va ser fins al segle següent que la figura d'Hipàtia no va renèixer i es va començar a crear aquesta llegenda literària.

Durant la Il·lustració la mort d'Hipàtia és vista com l'oposició al fanatisme religiós i Hipàtia és vista com l'ideal de racionalitat. Durant la Il·lustració es defensava la raó de l'home i al racionalisme, els autors s'oposaven als dogmes de l'església. Per a escriptors com Voltaire, Edward Gibbon o John Tolands, Hipàtia significava exactament aquests ideals.

Durant el Romanticisme es canvia molt la visió d'Hipàtia, autors com Charles Leconte de Lisle o Maurice Barrès la retraten com una màrtir del paganisme que s'entrega a un grup de cristians amb set de sang, també s'identifica la mort d'Hipàtia amb l'acabament del món clàssic. El Romanticisme és l'època en què els sentiments són portats fins als seus extrems, s'oposava a la raó i als ideals d'equilibri de la Il·lustració. L'escena tan dramàtica en què Hipàtia mor per la seva religió encaixa molt bé amb aquesta idea. Aquest concepte està molt lligat a la identificació que fan molts dels autors d'Hipàtia amb l'última empremta dels hel·lens, amb la seva mort mor també la cultura grega, un altre sentiment portat fins al seu extrem per aconseguir aquest dramatisme tan purament romàntic.

Si ens hi fixem, veiem que molts autors de totes les èpoques han destacar el fet que Hipàtia va morir verge. És una forma de fer-la menys terrenal i més pròxima a un ésser sobrehumà o diví. Això no és més que una mirada masculista cap a la figura d'Hipàtia. Els homes no podien comprendre que una dona com qualsevol altra hagués pogut destacar tant i per això la convertien en una dona semidivina, tot aproximant-la a la deessa Atena.

No deixa de ser igual que l'admiració que tenien cap a les heroïnes tràgiques de les quals admiraven el caràcter, la rectitud, la ira, l'amor... però perquè eren personatges de tragèdia. Han posat Hipàtia al mateix nivell que una heroïna o, fins i tot, que una divinitat perquè no

podien comprendre que una dona tan humana com qualsevol altra hagués sigut tan sàvia, docta, respectada, venerada i estimada.

L'exemple més clar d'això el troben en el relat de Maurice Barrès *La vierge assassinée*. Ja només pel títol podem veure l'èmfasi que fa l'autor de la virginitat de la científica. A més, el personatge d'Hipàtia es diu Atena: això ens fa veure el clar acostament que està fent entre la filòsofa i la deessa. Cap a final de l'obra fa referència a Hipàtia com «la verge del Serapèum», com si es tractés d'una Mare de Déu.

Durant el segle XX comencen a aparèixer els estudis i obres literàries més neutrals sobre Hipàtia.

Al llarg de la història quasi tots els autors que han escrit sobre Hipàtia han estat homes (en el treball només s'ha parlat d'una escriptora anterior a la primera meitat del segle XX). No és d'estranyar que en la societat androcèntrica on ha viscut sempre l'home, les dones no tinguessin l'accés a la cultura tan fàcilment com els homes i per tant no els hi hagués estat possible escriure i publicar obres.

Si ens fixem en els últims anys, des de mitjans del segle XX els homes ja no escriuen obres on Hipàtia sigui l'objecte d'estudi, sinó que escriuen novel·les, obres de teatre i pel·lícules. Duran aquest anys, quan el moviment feminista va creixent, Hipàtia és agafada com a símbol del feminisme per haver sigut una dona tan independent i influent entre els homes en una societat tan masclista, pel seu caràcter i intel·ligència i per la cruel i injusta mort a què la va abocar Ciril.

Sembla com si en els darrers anys s'hagués fet un pas enrere i la figura d'Hipàtia només la poguessin estudiar dones i s'hagi agafat com a símbol del feminisme quan, a part de ser un símbol feminista, és un símbol de la raó. Ens trobem, majoritàriament, que en els últims anys els homes escriuen obres literàries seguint la llegenda mitificada d'Hipàtia, com la pel·lícula d'Alejandro Amenábar. Les dones, com Maria Dzielska o Clelia Martínez Maza, són les úniques que escriuen estudis sobre la filòsofa i volen conèixer realment qui va ser Hipàtia.

Podem afirmar que la segona hipòtesi també es compleix.

- Tercera hipòtesi: Tot i el que m'he plantejat a la segona hipòtesi, l'església sempre va intentar distorsionar la seva imatge i desprestigiar-la.

Al llarg de la història Hipàtia ha sigut tractada amb respecte i admiració pels diferents autors. Fins i tot l'Església es va adonar del crim que va cometre Ciril i molt pocs autors religiosos han escrit en contra d'Hipàtia, n'és exemple l'estudi publicat pel clergue Tomas Lewis. Entre les obres que s'han comentat en el treball n'hi ha d'autors vinculats a l'Església i tots la descriuen com una gran científica i filòsofa i critiquen l'actuació de Ciril com són les obres de Charles Kingsley o Johann Andreas Schmindt i Johann C. Kieswetter, els autors del que podríem considerar el primer estudi sobre Hipàtia.

Per tant, veiem que la tercera hipòtesi no es compleix.

V. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. BIBLIOGRAFIA

1.1 Fonts

Gibbon, Edward. *Historia de la decadencia y ruina del imperio romano: tomo VI, aparicion del islam (años 412 a 1055)*. 1a ed. Madrid: Ediciones Turner, 1984

Kingsley, Charles. *Hipatia: ó los últimos esfuerzos del paganismo en Alejandría*. 2a ed. Madrid: Librería de Salvador Sanchez Rubio, 1857

Leconte de Lisle. *Poèmes Antiques*. 1a ed. París: Librairie de Marc Ducloux, 1852

Leconte de Lisle. *Poèmes Antiques*. 1a ed. París: Alphonse Lemerre, 1886

Pascale, Carlo. *Figure e Caratteri*. 1a ed. Biblioteca Sandron di Scienze e Lettere 41. Milà: Remo Sandron Editore, 1908

Pratt, Hugo. *La fábula de Venezia*. 1a ed. Colección Hugo Pratt 6. Barcelona: NORMA editorial, 2004

Russell, Bertran. *A history of the western philosophy: And Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. 4a ed. Nova York: Simon and Schuster, 1946

Socrates Scholasticus. *Historia Ecclesiastica*. Excudebat Antonius. 1a ed. Paris: Vitre, Regis & Cleri Galliçani Typographic, 1688.

Schmidt, Johann Andreas i Johann C. Kiesewetter. *Hipparchus, Theonas doctaque Hypatiam in Mathesi celebres: dissertatione Historico- Mathematica* 1a ed, 1686

Sinesi de Cirene, *Cartas* (trad. Francsico Antonio García Romero). Biblioteca clásica Gredos 205. 1a ed. Madrid: Editorial Gredos, 1995.

Toland, John. *Hypatia or, the History of a Most Beautiful, Most Virtuos, Most Learned and in Every Way Accomplished Lady; Who was Torn to Pices by the Clergy of Alexandria, to Gratufy the Pride, Emulation, and Cruelty of the Archbishop, Commonly but Inservedly Tited St. Cyril*. 1a ed. Londres: M. Cooper, W. Reeve, and C. 1753

Voltaire. *Diccionario filosofico*. 1ed. Nueva York: Inprenta de Tyrell y Tompkins, 1825

Voltaire. *La tomba del fanatisme*. 1 ed. Col·lecció Vagueries 2. Barcelona: Adesiara editorial, 2008

Wolf, J. Ch. *Prosistas griegas: Testimonios y fragmentos*. 1a ed. Tras 3 Letras 29. Oviedo: KRK, 2011.

1.2 Estudis posteriors

Cameron, Alan; Long, Jacqueline, *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. 1a ed. Transformation of the classical heritage 19. Barkeley: University of California Press, 1993.

Casado Ruiz de Lóizaga, María José. *Las damas del laboratorio: mujeres científicas en la historia*. 1a ed. Barcelona : Debate, 2006

Dzielska, Maria. *Hipatia de Alejandria*. 1a ed. Biblioteca de ensayo 29. Madrid: Ediciones Siruela, 2003.

Garcia, Carmen, Laura Ruiz, Lidia Puigvert i Lourdes Rué. *Hipatia de Alejandria: Un equipo plural de científicas desvela la verdad sobre la primera mujer de ciencia*. 1a ed. Barcelona: Hipatia Editorial, 2009.

Martínez Maza, Clelia. *Hipatia: La estremecedora historia de la última gran filósofa de la Antigüedad y la fascinante ciudad de Alejandria*. 3a ed. Madrid: La esfera de los libros, 2009

2. WEBGRAFIA

2.1 Fonts

Hypatia on Suda On Line. Tr. Peter Green. 2011. Suda on line: Byzantine Lexicography 20 juny 2012

<http://www.stoa.org/sol-entries/upsilon/166>

The Life of Hypatia By John, Bishop of Nikiu, from his Chronicle 84.87-103. Alexandria. 20 juny 2012

<http://www.cosmopolis.com/alexandria/hypatia-bio-john.html>

The Life of Hypatia By Socrates Scholasticus, from his Ecclesiastical History. Alexandria. 20 juny 2012

<http://www.cosmopolis.com/alexandria/hypatia-bio-socrates.html>

A journey from this world to the next by Henry Fielding. 2008. Project Gutenberg 21 setembre 2012

<http://www.gutenberg.org/files/1147/1147-h/1147-h.htm>

2.2 Altres

Ágora. Estamos Rodando. 10 octubre 2012

<http://cine.estamosrodando.com/filmoteca/agora/ficha-tecnica-ampliada/>

Ágora. Alejandro Amenábar. Club Cultura, el portal cultural de la Fnac. 10 octubre 2012

<http://www.clubcultura.com/clubcine/clubcineastas/amenabar/agora.html>

Agora - Rachel Weisz. 2009. Youtube. 10 octubre 2012

<http://www.youtube.com/watch?v=DT0yPEHHxa0>

Ágora (Película). 2012. Wikipedia. 10 octubre 2012

[http://es.wikipedia.org/wiki/%C3%81gora_\(pel%C3%ADcula\)](http://es.wikipedia.org/wiki/%C3%81gora_(pel%C3%ADcula))

Ágora (2009). IMDb. 10 octubre 2012

<http://www.imdb.es/title/tt1186830/>

Anne Dacier. 2012. Wikipèdia. 13 setembre 2012

http://fr.wikipedia.org/wiki/Anne_Dacier

Ciril d'Alexandria. Enciclopèdia Catalana. 25 octubre 2012.

http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0017867&BATE=Ciril%2520d%2520Alexandria

El hormiguero: Rachel Weisz y Alejandro Amenábar. 2009. Youtube. 5 octubre 2012

<http://www.youtube.com/watch?v=5rRSsZO8WjI&feature=related>

Entrevista Alejandro Amenábar con motivo del estreno de *Ágora*. 2009. Youtube. 5 octubre 2012

http://www.youtube.com/watch?v=icIZV_N9Ylo

Entrevista Rachel Weisz por Ágora. 2009. Youtube. 5 octubre 2012

<http://www.youtube.com/watch?v=U3rMAzcd2kI>

La Biblioteca de Alejandria (3). 2009. Youtube. 18 setembre 20012

http://www.youtube.com/watch?v=D_79aIxnuhg

Mitra. Enciclopèdia Catalana. 25 octubre 2012

http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0042952&BATE=Mitra

Salvà, Bernat. "'*Ágora*' és la pel·lícula més personal que he fet mai" AVUI 5 octubre 2009:

42 pàg. 10 octubre 2012

<http://paper.avui.cat/article/cultura/176083/agora/es/la/pel%C2%B7licula/mes/personal/he/fet/mai.html>

Serapis. Enciclopèdia Catalana. 31 octubre 2012

http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0061917&BATE=Serapis

The Hypatia Lunar Sunrise Ray. Lunar Occultations. 16 setembre 2012

<http://www.lunar-occultations.com/rlo/rays/hypatia.htm>

The Primary Sources for the Life and Work of Hypatia of Alexandria by Michael A. B.

Deakin. 1998. Polyamory. 15 juny 2012

<http://www.polyamory.org/~howard/Hypatia/primary-sources.html>

"Agora" Entrevista con Max Minghella y Oscar Isaac. 2009. Youtube. 5 octubre 2012

<http://www.youtube.com/watch?v=rvE9kLi58OE&feature=related>

3. VIDEOGRAFIA

Ágora. Dir. Alejandro Amenábar. Actors Rachel Wiesz, Max Mingella i Oscar Isaac. 2009.
DVD. Telecinco Cinema, 2010

Hipàtia d'Alexandria

La visió al llarg de la història de la primera
dona científica i el seu assassinat
a mans de l'Església

ANNEXOS

ÍNDIX DE CONTINGUTS

1 TEXTOS TRADUÏTS	1
1.1 Cartes de Sinesi	1
1.1.1 Epístola 5	1
1.1.2 Epístola 10	1
1.1.3 Epístola 15	2
1.1.4 Epístola 16	2
1.1.5 Epístola 46	3
1.1.6 Epístola 81	3
1.1.7 Epístola 124	4
1.1.8 Epístola 136	4
1.1.9 Epístola 137	5
1.1.10 Epístola 154	5
1.2 <i>Suda</i>	8
1.2.1 Text grec	8
1.2.2 Traducció al català	10
1.3 <i>Historia Ecclesiastica</i> , Sòcrates Escolàstic	11
1.3.1 Text llatí	11
1.3.2 Traducció al català	12
1.4 <i>Crònica</i> , Joan de Nikiu	12
1.5 Epigrama de Pàlades	13
1.6 <i>Hipparchus, Theonas doctaque Hypatiam in Mathesi celebres: dissertatione Historico- Mathematica</i> , Johann Andreas Schmindt i Johann C. Kieswetter	13
1.7 <i>A journey form this world to the next</i> , Henry Fielding	17
1.8 <i>Historia de la decadencia y la ruina del imperio romano</i> , Edward Gibbon	17
1.9 <i>La Tomba de fanatisme</i> , Voltaire	18
1.10 <i>Diccionario filofófico</i> , Voltaire	18
1.11 <i>Hypatie</i> , Leconte de Lisle	19
1. 13 <i>History of western philosophi</i> , Bertrand Russel	22
2 LA BIBLIOTECA I EL MUSEU D'ALEXANDRIA	23
3 CONFLICTES RELIGIOSOS	24
3.1 L'atac al Serapeu	24

3.2 De Teòfil a Ciril i l'enfrontament d'aquest amb Orestes	26
4 LES DIFERENTS VERSIONS DE LA MORTS D'HIPÀTIA	28
4.1 <i>Suda</i>	28
4.1.1 Hesiqui de Milet	28
4.1.2 Damasci	28
4.2 <i>Historia ecclesiastica</i> , Sòcrates Escolàstic	28
4.3 <i>Crònica</i> , Joan de Nikiu	29
4.4 Com va morir realment Hipàtia?	29

1 TEXTOS TRADUÏTS

1.1 Cartes de Sinesi

1.1.1 Epístola 5¹

A SU HERMANO

Desde el puerto Azario a Alejandría,

28 de enero o mayo del 402

[...]Adiós. Mis mejores deseos para tu hijo Dióscoro junto con su madre y su abuela, a las que amo y cuento entre mis hermanas. Saluda cariñosamente a la muy venerable filósofa, la predilecta de la divinidad, y a ese feliz corrillo que disfruta de su divina voz y, más que nadie, al santísimo padre Teotecno y a mi compañero Atanasio. [...]

1.1.2 Epístola 10²

A LA FILÓSOFA HIPATIA

Desde Ptolemaida a Alejandría, a comienzos del 413.

Contemporánea de la C. 16

A ti, querida señora, te saludo cariñosamente y, por medio de ti, a mis queridísimos compañeros. Hace tiempo ya os habría reprochado esta situación de que yo no merezca que me escribáis unas letras, pero ahora sé que todos vosotros habéis apartado de mí vuestra mirada no por cometer yo ninguna falta sino por sufrir tantos infortunios como es capaz de sufrir un hombre. Sin embargo, si pudiera leer vuestras cartas y enterarme de qué vida lleváis (sin duda estáis mejor y disfrutáis de una suerte más favorable), lo pasaría mal sólo a medias, ya que en vosotros cifraría yo mi dicha. Pero, lo que es ahora, esto de no recibir noticias vuestras es también uno de los pesares que atenazan. He perdido a mis hijos y a mis amigos y la benevolencia de parte de todos y, lo que es lo más importante, tu alma divinísima, lo único que yo esperé que se mantuviera firme para superar los «varapalos» de la fortuna y los embates del destino.

¹ Sinesi (1995: 41)

² Sinesi (1995: 46)

1.1.3 Epístola 15³

A LA FILÓSOFA

A la filósofa Hipatia

Me encuentro tan sumamente mal que necesito un areómetro. Manda que fabriquen uno de bronce y lo monten. Es un tubo cilíndrico con la forma y dimensiones de una flauta. En línea recta lleva unas incisiones por las que determinamos el peso de los líquidos. Por uno de los extremos lo cierra, en efecto, un cono adaptado en posición idéntica, de manera que sea común la base de ambos, la del cono y la del tubo (y esto es propiamente el «pesito»). Pues bien, cuando sumerjas en el líquido ese tubo que es como una flauta, se mantendrá recto y te será posible contar las incisiones que son las que dan a conocer el peso.

1.1.4 Epístola 16⁴

A LA MISMA

A la filósofa Hipatia, desde Ptolemaida a Alejandría.

Postrado en la cama dicto esta carta. Ojalá, al recibirla, te encuentres bien de salud, madre, hermana, maestra, benefactora mía en todo, y todo lo que para mí tiene valor en dichos y hechos. La debilidad de mi cuerpo está ligada a una causa anímica. Poco a poco me va consumiendo el recuerdo de mis niños que se me han ido. Sinesio habría debido vivir sólo mientras no hubiera tenido que experimentar los males de la existencia. Fue como un torrente, represado hasta entonces, que arrambló de un tirón, y se trastrocó la dulzura de esta existencia mía. Quisiera o dejar de vivir o de pensar en la tumba de mis hijos. Pero tú ojalá te encuentres bien. Saluda cariñosamente a mis felices compañeros, comenzando por el padre Teotecno y el hermano Atanasio y después, a todos los demás. Y si se les ha agregado alguno que te sea especialmente dilecto, preciso es que también yo le deba gratitud por el solo hecho de serte tan dilecto: salúdalo, pues, de mi parte como al mejor de mis amigos. Tú, si algo te preocupas de mis cosas, haces bien; y, si no te preocupas tú de eso, tampoco me preocupo yo.

³ Sinesi (1995: 51-52)

⁴ Sinesi (1995: 52- 53)

1.1.5 Epístola 46⁵

A LA FILÓSOFA

Me parece que estoy haciendo lo propio del eco. Las voces que he captado las devuelvo. Ante ti alabo al admirable Alejandro...

1.1.6 Epístola 81⁶

A LA FILÓSOFA

Desde Ptolemaida a Alejandría, en el 413

Aunque el destino no puede arrebatármelo todo, ése es, sin embargo, su propósito, al menos en todo lo que sí puede él,

que me dejó privado de muchos y buenos hijos.

No obstante, la capacidad, al menos, de escoger lo mejor y ponerme de parte de quienes sufren injusticia, eso no me lo arrebatará. ¡Que ojalá no pueda someter mi ánimo! Sí, odio la injusticia, eso está a mi alcance; pero querría impedirla y, sin embargo, ésta es una de las cosas que se me han arrebatado: la he perdido incluso antes que a mis hijos.

Antaño eran vigorosos los milesios.

Hubo un tiempo en que también yo les servía de provecho a mis amigos y tú me llamabas «el bien de los demás», por emplear en los otros el respeto que yo merecía entre los muy poderosos: para mí éstos eran como las manos. Ahora todos me han dejado solo, a no ser que tú tengas algún poder; y lo cierto es que, aparte de la virtud, eres tú a quien considero un bien inviolable.

Tú, por supuesto, siempre conservas tu poder y ojalá puedas utilizar ese poder tuyo de la mejor manera. Niceo y Filolao, jóvenes excelentes y de la misma familia, cuida tú de que vuelvan a ser dueños de sus propiedades: que de esto se ocupen todos los que honran a tu persona, tanto particulares como magistrados.

⁵ Sinesi (1995: 100)

⁶ Sinesi (1995: 164- 165)

1.1.7 Epístola 124⁷

A LA FILÓSOFA

Desde Cirene a Alejandría. Contemporánea de la C.104 y de la 113

Aun cuando uno se olvide de los muertos en la mansión de Hades,
yo, incluso allí, me acordaré

de la querida Hipatia. Yo, y es la verdad, envuelto como estoy en los sufrimientos de mi patria, me siento a disgusto en ella, porque lo único que veo cada día son armas enemigas y hombres degollados como víctimas de sacrificio, y lo que respiro es un aire contaminado a causa de la putrefacción de los cadáveres, y lo que sospecho es que voy a sufrir algo semejante, pues ¿quién abrigaría buenas esperanzas cuando el cielo está todo enfoscado, invadido por la sombra de las aves carroñeras? Pero, aun así, quiero a mi tierra. ¿Cuáles si no, podrían ser mis sentimientos, libio como soy y nacido aquí y teniendo a la vista las venerables tumbas de mis antepasados? Sólo por ti me parece que podré pasar por alto a mi patria y emigrar, si se me presenta la ocasión.

1.1.8 Epístola 136⁸

AL MISMO

Desde Anagirunte a Alejandría. Posterior a la C. 56

[...]Que la Atenas de hoy no tiene de venerable nada más que los nombres famosos de sus lugares. Lo mismo que, «después de consumirse la víctima», queda la piel como vestigio del ser vivo de antaño, de idéntica manera, después de haber emigrado de aquí la sabiduría, lo que les queda a los visitantes es admirar la Academia, el Liceo y, «por Zeus», el Pórtico Pintado –el que dio nombre a la filosofía de Crisipo- , que ahora ya no está pintado, pues el procónsul retiró los paneles en los que expuso su arte Polignoto de Tasos.

Sin duda, hoy día, en nuestro tiempo, es Egipto el que ha acogido y hace germinar la semilla de Hipatia. Atenas, por su parte, la ciudad que antaño era hogar de sabios, en la actualidad sólo merece la veneración de los apicultores. Y de ahí, entonces, lo de esa pareja de sabios

⁷ Sinesi (1995: 232- 233)

⁸ Sinesi (1995: 256- 257)

plutarqueos, que congregan a los jóvenes en los teatros no gracias a la fama de su elocuencia, sino a los tarros de miel del Himeto. [...]

1.1.9 Epístola 137⁹

A HERCULIANO

Desde Cirene a Alejandría, entre el 393 y el 399

Si de verdad el provecho que se obtenía de los errantes viajes de Odiseo era, como afirmó Homero, «ver las ciudades de muchos hombres y conocer su forma de pensar», y eso aun habiendo arribado a las costas no de gente agradable sino de Lestrígonos y Ciclopes, de seguro que el poema habría celebrado maravillosamente este viaje tuyo y mío, que nos ha permitido llegar a conocer por experiencia cosas que, aunque la fama las contara, no se creerían. Y es que hemos visto con nuestros propios ojos y escuchado con nuestros propios oídos a la auténtica maestra de los misterios de la filosofía. [...]

1.1.10 Epístola 154¹⁰

A LA FILÓSOFA

Desde Cirene a Alejandría, en el 405

Este año he dado a luz dos libros: uno promovido por Dios y el otro por la crítica de los hombres. Y es que algunos de los de capas blancas y también de los de oscuras afirmaron que yo pecaba contra las leyes de la filosofía por prestarle atención a la belleza del estilo y a la cadencia, y por mi pretensión de decir algo de Homero y acerca de las figuras retóricas: su idea es que el filósofo debe odiar la literatura y ocuparse tan sólo de los temas divinos. Éstos sí han llegado a ser contempladores de lo inteligible; a mí no me es lícito, porque algo del ocio de mi vida lo destino a depurar mi lengua y a que mis ideas resulten más agradables.

Me acusaron de servir sólo para componer puerilidades, empujados por el hecho de que las Cinegéticas, que no sé cómo se esfumaron de mi casa, atrajeron extraordinariamente a algunos jóvenes cuyo interés estaba puesto en ese encanto propio del más puro helenismo, y también empujados por ciertas creaciones poéticas muy cuidadas que evidenciaban algo de esa «mano antigua», como solemos decir de las estatuas.

⁹ Sinesi (1995: 258)

¹⁰ Sinesi (1995: 293- 299)

Pero, de todos éstos que me acusan, los unos, cuya ignorancia es la guía de su atrevimiento, están siempre dispuestos, y más que nadie, a discutir sobre la divinidad (si te encuentras con alguno de ellos, escucharás de inmediato los silogismos menos silogísticos) y a quien nada de esto necesitan los inundan de palabrería, cosa que para ellos, creo yo, es de particular importancia. Y es que de esa gente salen los demagogos que hay en nuestras ciudades, que es lo mismo que decir «el cuerno de Amaltea», algo que ellos, por cierto, piensan que debe estar a su servicio. Sospecho que reconocerás fácilmente a esta ralea, que desacredita un propósito noble en sí mismo. Pretenden que yo me convierta en discípulo suyo y aseguran que, en breve, revelaré cosas acerca de Dios con la mayor desenvoltura y que seré capaz de hablar días y noches seguidos.

Los otros, los de mejor apariencia, son unos sofistas mucho más malhadados aún que los anteriores y lo que desearían es tener la misma buena reputación, pero por suerte para ellos ni siquiera son capaces de esto. Ya sabes tú que algunos, por haberseles dejado desnudos en las oficinas de impuestos o a consecuencia de una calamidad cualquiera, se ven inducidos, en el mediodía de su vida, a la actividad filosófica, pero sin hacer otra cosa que jurar por los dioses, por sí o por no, a la manera platónica: se les anticiparía hasta su misma sombra a la hora de expresarse como es debido. Y, sin embargo, su presunción es tremenda. Sí, las cejas las llevan arqueadas, ¡uf, cómo las levantan!, en la mano apoyan el mentón y, en todo lo demás, adoptan un porte más majestuoso que las estatuas de Jenócrates. Éstos también pretenden imponer la ley que más les conviene, la de que nadie que posea algún conocimiento valioso lo haga patente, porque creen que los deja en evidencia cualquiera que sea filósofo y, además, sepa expresarse, convencidos como están de que deberían esconderse bajo la máscara de su presunción y aparentar que por dentro se hallan repletos de sabiduría.

Estos son los dos grupos que me han acusado de haberles prestado atención a cosas que no la merecen; los unos, porque no parlo como ellos; los otros, porque no tengo cerrada la boca y no pongo, como dijo aquél, «un buey sobre mi lenguas». Contra estos escribí yo mi tratado y me opuse a la locuacidad de unos y al silencio de otros. En realidad, está dirigido, propiamente, contra éstos que se callan y son unos envidiosos (de forma muy adecuada, ¿no crees?), pero, sin embargo, ha encontrado la manera de arrastrar en su crítica también a aquellos otros. Y quiere ser no menos una demostración que un elogio de la gran sabiduría. Y es que no sólo negué bajo juramento sus acusaciones, sino que, para atribularlos aún más, no he dejado de vanagloriarme. Cuando la obra pasa a examinar qué género de vida debe elegirse, alaba entonces a la filosofía como la elección más filosófica: de qué tipo hay que

pensar que ésta debe ser, de esto podrás enterarte por el libro. Al final se ha hecho también una defensa de mis cajitas, porque también ellas han cargado con una acusación, la de guarda libros no corregidos. ¡Que ni siquiera de eso se han abstenido estos Telquines!

Si cada cosa está en el lugar que le corresponde, si todo aparece en su momento oportuno, si el punto de partida es el justo en cada uno de los temas previstos, y si el tratado se divide en más capítulos, como esa divina obra, el Fedro, que Platón dio a luz y que trata sobre todas las formas de la belleza en conjunto; y si se ha procurado además que todo converja en el único objetivo propuesto, si bajo esa relajada exposición ha venido acaso a deslizarse una garantía de credibilidad, y si esa garantía se ha seguido, como ocurre en tales casos, una prueba y también el resultado, todos éstos serían dones del arte y de la naturaleza. A cualquiera que esté ejercitado en descubrir algo y hasta un divino semblante oculto bajo una apariencia muy vil (tal como hacían en Atenas los artistas, al encerrar a Afrodita o a las Gracias o a otras diosas de similar belleza dentro de estatuas de Silenos o Sátiros), a éste no se le escapará que mi obra también revela muchas doctrinas sagradas que, sin embargo, sí se les escaparán a otros bajo la sobrehoz de ser cosas superfluas y por haber sido introducidas en el discurso de una manera demasiado casual y podría parecer que incluso tosca. Y es que de los enfriamientos que se producen por causa de la luna son los enfermos de epilepsia los únicos que se dan cuenta y, por su parte, el fulgor de los rebatos ordenados por el intelecto únicamente lo reciben aquéllos para quienes, teniendo como tienen sanos sus ojos intelectuales, Dios enciende una luz afín a él, que es el motivo de que lo intelectual piense y lo inteligible sea pensado. De la misma forma, esta luz de aquí pone un contacto a nuestra vista con el color y, si suprimes la luz, aun cuando esté presente el color, esa facultad que la vista posee en relación con él queda ineficaz.

Sobre todo esto, pues, aguardaré a que des tu juicio. Si decides que debe publicarse, la obra saldrá a la vez dirigida a rétores y a filósofos: a unos los deleitará, a los otros les será provechosa, siempre que no lo hayas tenido que tachar tú que estás facultada para dar ese juicio. Si te parece que no es digna de que los griegos le presten oídos y si también tú, con Aristóteles por cierto, vas a anteponer la verdad a tu amigo, una densa y profunda obscuridad la cubrirá y sus palabras pasarán inadvertidas entre los hombres. Respecto a la primera baste con lo dicho.

La otra fue Dios quien la encargó y examinó: es una acción de gracias ofrendada a la substancia representativa. En ella se ha investigado sobre toda esa alma imaginativa. En ella

se ha discutido algunas otras doctrinas que aún no habían sido estudiadas por los filósofos griegos. ¿Y para qué extenderse al respecto? La obra en su totalidad fue compuesta en una sola noche, o más bien, en lo que quedaba de aquella noche durante la que tuve el sueño en el que vi que debía escribirla. Hay pasajes en el tratado, quizás dos o tres, en los que, como si yo fuera otro, he sido mi propio oyente junto con los que allí estaban. Incluso ahora, cada vez que me acerco a mi escrito, me encuentro en un maravilloso estado de ánimo y, como dice el poema, una voz divina me envuelve. Si tal sensación es sólo mía o esto podría ocurrirle a cualquier otro, ya me informarás tú. Que de entre todos los griegos tú eres, después de mí, la primera que lo va a leer.

Estas obras que te he mandado son de las que aún están inéditas. Y, para que el número sea perfecto, he adjuntado el Sobre el regalo, escrito hace mucho tiempo, con ocasión de la embajada, y dirigido a un hombre que gozaba de influencia ante el emperador. Algún provecho sacó también la Pentápolis del opúsculo y del regalo.

1.2 Suda¹¹

1.2.1 Text grec

Υπατία: ἡ Θεώνος τοῦ γεωμέτρου θυγάτηρ, τοῦ Ἀλεξανδρέως φιλοσόφου, καὶ αὐτὴ φιλόσοφος καὶ πολλοῖς γνώριμος: γυνὴ Ἰσιδώρου τοῦ φιλοσόφου. ἤκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρκαδίου. ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς Διόφαντον, τὸν ἀστρονομικὸν Κανόνα, εἰς τὰ Κωνικὰ Ἀπολλωνίου ὑπόμνημα. αὕτη διεσπάρθη παρὰ τῶν Ἀλεξανδρέων, καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς ἐνυβρισθὲν καθ' ὅλην τὴν πόλιν διεσπάρη. τοῦτο δὲ πέπονθε διὰ φθόνον καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν σοφίαν, καὶ μάλιστα εἰς τὰ περὶ ἀστρονομίαν: ὡς μὲν τινες ὑπὸ Κυρίλλου, ὡς δὲ τινες διὰ τὸ ἔμφυτον τῶν Ἀλεξανδρέων θράσος καὶ στασιῶδες. πολλοῖς γὰρ καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἐπισκόπων τοῦτο ἐποίησαν: τὸν Γεώργιον σκόπει καὶ τὸν Προτέριον. Περὶ Υπατίας τῆς φιλοσόφου. ἀπόδειξις, ὡς στασιώδεις οἱ Ἀλεξανδρεῖς. αὕτη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη καὶ ἐπαιδεύθη. τὴν δὲ φύσιν γενναιοτέρα τοῦ πατρὸς οὔσα οὐκ ἠρκέσθη τοῖς διὰ τῶν μαθημάτων παιδεύμασιν ὑπὸ τῶ πατρὶ, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίας ἤψατο τῆς ἄλλης οὐκ

¹¹ *Hypatia on Suda On Line. Tr. Peter Green.* <http://www.stoa.org/sol-entries/upsilon/166>.

ἀγεννῶς, περιβαλλομένη δὲ τρίβωνα ἢ γυνή καὶ διὰ μέσου τοῦ ἄστεος ποιουμένη τὰς προόδους ἐξηγεῖτο δημοσίᾳ τοῖς ἀκροᾶσθαι βουλομένοις ἢ τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Ἀριστοτέλην ἢ ἄλλον ὅτου δὴ τῶν φιλοσόφων. πρὸς δὲ τῷ διδασκαλικῷ καὶ ἐπ' ἄκρον ἀναβᾶσα τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, δικαία τε καὶ σώφρων γεγονυῖα, διετέλει παρθένος, οὕτω σφόδρα καλή τε οὖσα καὶ εὐειδής, ὥστε καὶ ἐρασθῆναί τινα αὐτῆς τῶν προσφοιτώντων. ὁ δὲ οὐχ οἴος τε ἦν κρατεῖν τοῦ ἔρωτος, ἀλλ' αἰσθησιν ἤδη παρείχετο καὶ αὐτῇ τοῦ παθήματος. οἱ μὲν οὖν ἀπαίδευτοι λόγοι φασί, διὰ μουσικῆς αὐτὸν ἀπαλλάξαι τῆς νόσου τὴν Ὑπατίαν: ἡ δὲ ἀλήθεια διαγγέλλει πάλαι μὲν διεφθορέναι τὰ μουσικῆς, αὐτὴν δὲ προενεγκαμένην τι τῶν γυναικείων ῥακῶν αὐτοῦ βαλλομένην καὶ τὸ σύμβολον ἐπιδείξασαν τῆς ἀκαθάρτου γενέσεως, τούτου μέντοι, φάναι, ἐρᾶς, ὧ νεανίσκε, καλοῦ δὲ οὐδενός, τὸν δὲ ὑπ' αἰσχύνῃς καὶ θάμβου τῆς ἀσχήμονος ἐπιδείξεως διατραπήναί τε τὴν ψυχὴν καὶ διατεθῆναι σωφρονέστερον. οὕτω δὲ ἔχουσιν τὴν Ὑπατίαν, ἔν τε τοῖς λόγοις οὖσαν ἐντρεχῆ καὶ διαλεκτικὴν ἔν τε τοῖς ἔργοις ἔμφρονά τε καὶ πολιτικὴν, ἢ τε ἄλλη πόλις εἰκότως ἡσπάζετό τε καὶ προσεκύνει διαφερόντως, οἷ τε ἄρχοντες αἰεὶ προχειριζόμενοι τῆς πόλεως ἐφοίτων πρῶτοι πρὸς αὐτήν, ὡς καὶ Ἀθήνησι διετέλει γινόμενον. εἰ γὰρ καὶ τὸ πρᾶγμα ἀπόλωλεν, ἀλλὰ τό γε ὄνομα φιλοσοφίας ἔτι μεγαλοπρεπές τε καὶ ἀξιάγαστον εἶναι ἐδόκει τοῖς μεταχειριζομένοις τὰ πρῶτα τῆς πολιτείας. ἤδη γοῦν ποτε συνέβη τὸν ἐπισκοποῦντα τὴν ἀντικειμένην αἵρεσιν Κύριλλον, παριόντα διὰ τοῦ οἴκου τῆς Ὑπατίας, ἰδεῖν πολλὸν ὠθισμὸν ὄντα πρὸς ταῖς θύραις, ἐπιμίξιν ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων, τῶν μὲν προσιόντων, τῶν δὲ ἀπιόντων, τῶν δὲ καὶ προσισταμένων. ἐρωτήσαντα δὲ ὅ τι εἶη τὸ πλῆθος καὶ περὶ οὗ κατὰ τὴν οἰκίαν ὁ θόρυβος, ἀκοῦσαι παρὰ τῶν ἐπομένων, ὅτι προσαγορεύοιτο νῦν ἡ φιλόσοφος Ὑπατία καὶ ἐκείνης εἶναι τὴν οἰκίαν. μαθόντα δὴ οὕτω δηχθῆναι τὴν ψυχὴν, ὥστε φόνον αὐτῇ ταχέως ἐπιβουλεῦσαι, πάντων φόνων ἀνοσιώτατον. προελθούση γὰρ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐπιθέμενοι πολλοὶ ἀθρόοι θηριώδεις ἄνθρωποι, ὡς ἀληθῶς σχέτλιοι, οὔτε θεῶν ὄπιν εἰδότες οὔτ' ἀνθρώπων νέμεσιν ἀναιροῦσι τὴν φιλόσοφον, ἄγος τοῦτο μέγιστον καὶ ὄνειδος προστρεψάμενοι τῇ πατρίδι. καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγανάκτησεν ἐπὶ τούτῳ, εἰ μὴ Αἰδέσιος ἐδωροδοκῆθη. καὶ τῶν μὲν σφαγέων ἀφείλετο τὴν ποινὴν, ἐφ' ἑαυτὸν δὲ

καὶ γένος τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ ταύτην ἐπεσπάσατο, καὶ ἐξέπλησε δίκην ὁ τούτου ἔκγονος. τούτων δὲ ἡ μνήμη ἔτι σωζομένη τοῖς Ἀλεξανδρεῦσι συνέσπελλεν εἰς μικρὸν κομιδῆ τὴν περὶ τὸν Ἰσίδωρον τῶν Ἀλεξανδρέων τιμὴν τε καὶ σπουδῆ.[...]

1.2.2 Traducció al català

Hipàtia: la filla de Teó el geòmetre, el filòsof d'Alexandria. Ella també era filòsofa i reconeguda per força gent. [Era] l'esposa d'Isidor el filòsof. El seu *floruit* va ser durant el regne d'Arcadi. Va escriure un comentari sobre obres de Diofant, el *Cànon astronòmic*, i un comentari sobre *Les seccions còniques* d'Apoloni. Va ser esquarterada pels alexandrins i el seu cos va ser profanat i dispersat per tota la ciutat. Va patir això per culpa de l'enveja i la seva excepcional saviesa, especialment, en l'astronomia. Segons alguns, [això va ser culpa de] Ciril, però segons uns altres, [va ser el resultat] de la insolència empedreïda i la rebel·lia dels Alexandrins. Però ho van fer també a molts dels seus propis bisbes – considerar Jordi i Proteri.

Hipàtia la filòsofa, demostra que els Alexandrins [eren] rebels. Va néixer i créixer i ser educada a Alexandria. Tenint un caràcter més noble que el seu pare, no estava satisfeta amb els seus ensenyaments matemàtics, també va abraçar la resta de la filosofia amb diligència. Posant-se la túnica de filòsof tot i ser una dona i avançant pel mig de la ciutat, explicava públicament a aquells que volguessin escoltar tant a Plató com Aristòtil o qualsevol dels altres filòsofs. A més de la seva perícia per ensenyar, també va elevar-se fins a dalt de tot amb la pràctica de la virtut, atès que era justa i casta, es va mantenir verge. Fins a tal punt era bella i formosa que un dels que anaven a les seves classes es va enamorar d'ella. El noi no va ser capaç de contenir el seu desig, i la va informar del seu estat. Els ignorants diuen que Hipàtia el va alliberar de la seva malaltia amb música; però la veritat proclama que la música no va tenir cap efecte. Hipàtia va portar alguns dels seus mocadors tacats amb sang de la seva menstruació i els va llançar davant del noi, ensenyant-li els senyals del seu origen impur, i va dir: «Estimes això, oh jove, i no hi ha res bell en això». Aquest, a causa del pudor i de l'atordiment de la demostració va canviar la seva intenció i el fet el va fer més modest. Així era Hipàtia, hàbil, eloqüent en paraules i prudent amb els fets de la ciutat. La resta de la ciutat l'adorava i l'honorava excepcionalment, i aquells que dirigien la ciutat a cada època primer anaven a les seves classes, com solia passar a Atenes. Perquè si la realitat havia mort, el nom de filosofia encara semblava magnífic i admirable als que tenien els més alts càrrecs en la comunitat. Així que una vegada va passar que Ciril, que era bisbe de la facció contrària,

passant prop la casa d'Hipàtia, va veure una gran agitació d'home empenyent la porta “de cavalls i homes tots junts” alguns aproximant-se, uns marxant i d'altres esperant-se drets. Quan va preguntar què era aquella multitud i aquell tumult, va escoltar d'aquells homes que la filòsofa Hipàtia en aquells moments estava parlant i que aquella era la casa seva. Quan va saber això, la seva ànima va ser colpejada per l'enveja, així que immediatament va planejat la mort de la filòsofa, la més impia de totes les morts. Perquè així quan ella va sortir com sempre molts homes ferotges, vertaderament menyspreables, sense tenir por ni dels ulls dels déus ni de la venjança dels homes, van matar la filòsofa, i van contaminar la pàtria amb aquest sacrifici expiatori i ultratge enorme. I l'emperador s'hauria enfadat amb això si Edesi no hagués estat subornat. Ell va remetre el càstig als assassins, però va assenyalar això a si mateix i la seva família, i el seu fill va pagar el preu.

La memòria d'aquest fets, que ara encara estan en efervescència entre els alexandrins, no va disminuir en res l'honor d'aquests i l'estudi cap a Isidor. [...]

1.3 *Historia Ecclesiastica*, Sòcrates Escolàstic¹²

1.3.1 Text llatí

Mulier quaedam fuit Alexandriae; nomine Hypatia, Theonis Philosophi filia. Haec ad tantam eruditionem peruenerat, ut omnes sui temporis Philosophos longo interuallo superaret, & in Platonicam scholam a Plotino deductam succederet, cunctasque Philosophiae disciplinas auditoribus exponeret. Quocirca omnes Philosophiae studiosi ad illam undique confluebant. Porro propter fiduciam atque auctoritatem quam sibi ex eruditione comparauerat, interdum quoque cum singulari modestia ad iudices accedebat. Neque vero pudor erat ipsi, in media hominum frequentia apparere. Nam ob eximiam ipsius modestiam, omnes eam reuerbantur simul ac suspiciebant. Hanc igitur eo tempore adortus est inuidiae liuor. Nam quoniam cum Oreste crebrius colloquebatur, hinc concinnata est aduersus eam calumnia apud plebem Christianorum, quasi per ipsam staret quominus inter Cyrillum atque Orestem amicitia reconciliaretur. Quidam igitur viri ardentioribus animis praediti, quorum dux erat Petrus quidam Lector, conspiratione facta mulierem obseruant, domum nescio unde redeuntem. Eamque e sella detractam, ad Ecclesiam quae Caesareum cognominatur, rapiunt: & uestibus exutam, testis interemerunt. Cumque membratim eam discerpsissent, membra in locum quem Cinaronem vocant comportata incendio consumpserunt. Ea res tum Cyrillo, tum Alexandrinorum Ecclesiae non mediocre attulit probrum. Etenim ab instituto Christianorum

¹² Socrates Scholasticus (1688: 352-353).

prorsus alienae sunt caedes & pugnae, & quaecumque alia eiusmodi. Gesta sunt haec anno quarto Episcopatus Cyrilli, Honorio decimum & Thodosio sextum Consulibus, mense Martio, tempore jejuniorum.

1.3.2 Traducció al català

Hi havia una dona a Alexandria anomenada Hipàtia, filla del filòsof Teó, que va fer tals assoliments en literatura i ciència, que va sobrepassar de lluny els filòsofs del seu temps. Seguint l'escola de Plató portada per Plotí, explicava els principis de la filosofia als seus oients, molts dels quals venien de molt lluny per rebre les ensenyances.

A causa de la seva serenitat i la seva desimboltura, que havia obtingut com a resultat de cultivar la seva ment, sovint apareixia en públic en presència dels magistrats. Tampoc no tenia vergonya d'assistir a una assemblea d'homes. Tots els homes que eren coneixedors de la seva extraordinària dignitat i virtut l'admiraven per sobre de qualsevol altre.

Però, fins i tot ella va ser víctima de l'enveja política que predominava aquell temps. Per això va tenir nombroses entrevistes amb Orestes, es va informar calumniosament el poble cristià que va ser Hipàtia qui va evitar que aquest es reconciliés amb el bisbe. Alguns, però, van marxar per un fervor ferotge i fanàtic; tenien com a líder un lector de l'església anomenat Pere, la van parar tornant a casa i la van estirar fora del seu carruatge, la van portar a una església anomenada *Caesareum* on la van despullar completament i la van assassinar a cops de rajoles¹³. Després d'esquarterar-ne el cos, van portar els seus membres destrossats a un lloc anomenat *Cenarion*, on la van cremar. Aquest assumpte va portar el menor oprobí, no només a Ciril, sinó a tota l'església d'Alexandria. I clarament res pot estar més lluny de l'esperit del cristianisme que el consentiment de massacres, lluites, i afers com aquests. Això va tenir lloc el mes de març durant la quaresma, en el quart any de l'episcopat de Ciril, sota el desè consolat d'Honori, i el desè de Teodosi.

1.4 Crònica, Joan de Nikiu¹⁴

I en aquells dies va aparèixer a Alexandria una dona filòsofa, una pagana anomenada Hipàtia, i ella va estar unida en tot moment a la màgia, astrolabis i instruments musicals, i va seduir

¹³ La paraula grega és *ostrakois*, literalment cloves d'ostres, però la paraula també es feia servir per els rajols utilitzats als teulats de les cases.

¹⁴ *The Life of Hypatia By John, Bishop of Nikiu, from his Chronicle 84.87-103*
<http://www.cosmopolis.com/alexandria/hypatia-bio-john.html> .

molta gent a través dels seus ardits Satànics. I el governador de la ciutat l'honorava [exageradament]; és que ella l'havia seduït amb la seva màgia. I ell va parar d'anar a l'església com havia fet normalment. Però una vegada va estar sota circumstàncies perilloses. I no només va fer això, sinó que va portar molts creients a la filòsofa, i ell mateix rebia els no creients a casa seva. [...] I després una multitud de creients en Déu es va aixecar sota les ordres del lector Pere el magistrat, aquest Pere era un perfecte creient amb tots els respectes cap a Jesucrist, i van procedir a perseguir la dona pagana que havia seduït la gent de la ciutat i el prefecte amb els seus encanteris. I quan van saber el lloc on es trobava la filòsofa, hi van anar i la van trobar asseguda en una cadira; i havent-la fet baixar la van arrossegar fins que la van portar a la gran església, anomenada *Caesareum*. Això va ser durant els dies de quaresma. I li van estirar la roba i la van arrossegar pels carrers de la ciutat fins que va morir. I la van portar a un lloc anomenat *Cenarion*, i van cremar el seu cos amb foc. I tota la gent es va dirigir cap al patriarca Ciril i el van anomenar "el nou Teòfil", per haver destruït l'últim reducte d'idolatria a la ciutat.

1.5 Epigrama de Pàlades¹⁵

*Siempre que os contemplo a vos y a vuestras palabras,
Os reverencio mientras contemplo el hogar celestial de la virgen,
Porque vuestras preocupaciones se dirigen al cielo,
Venerada Hipatia, que encarnáis la belleza del razonar,
Estrella inmaculada del saber prudente.*

1.6 *Hipparchus, Theonas doctaque Hypatiam in Mathesi celebres: dissertatione Historico-Mathematica*, Johann Andreas Schindt i Johann C. Kieswetter ¹⁶

I [1] Teó d'Alexandria, sobre el qual hem tractat, va tenir una filla, Hipàtia d'una intel·ligència notable i intel·ligentíssima en astronomia i filosofia. La *Suda* sobre aquesta diu: «[...] Hipàtia la filla de Teó el geòmetra, el filòsof d'Alexandria. Ella també era una filòsofa i reconeguda per força gent. Era l'esposa d'Isidor el filòsof». Després d'això afegeix: «[...]Posant-se la túnica de filòsof tot i ser una dona i avançant pel mig de la ciutat, explicava

¹⁵ Martínez Maza (2009: 15).

¹⁶ Schmidt, Johann Andreas i Johann C. Kieswetter (1686: 25, 32) Els fragments del text que s'han elidit són els fragments de les obres que els autors citen en grec i seguidament tradueixen al llatí. S'ha preferit traduir-ho directament al català.

públicament a aquells que volguessin [30] escoltar tant a Plató com Aristòtil o qualsevol dels altres filòsofs. A més de la seva perícia per ensenyar, també va elevar-se fins a dalt de tot amb la pràctica de la virtut, atès que era justa i casta, es va mantenir verge. Fins a tal punt era bella i formosa que un dels que anaven a les seves classes es va enamorar d'ella. [35] El noi no va ser capaç de contenir el seu desig, i la va informar del seu estat. Els ignorants diuen que Hipàtia el va alliberar de la seva malaltia amb música; però la veritat proclama que la música no va tenir cap efecte. Hipàtia va portar alguns dels seus mocadors tacats amb sang de la seva menstruació i [40] els va llançar davant del noi, ensenyant-li els senyals del seu origen impur, i va dir: "Estimes això, oh jove, i no hi ha res bell en això". Aquest, a causa del pudor i de l'atordiment de la demostració va canviar la seva intenció i el fet el va fer més modest». Sòcrates a la *Historia ecclesiastica* lloa molt aquesta dona: «[...] Hi havia una dona a Alexandria anomenada Hipàtia, filla del filòsof Teó, que va fer tals assoliments en literatura i ciència, que va sobrepassar de lluny els filòsofs del seu temps. Seguint l'escola de Plató portada per Plotí, explicava els principis de la filosofia als seus oients,[55] molts dels quals venien de molt lluny per rebre les ensenyances». I segons el testimoni de Sinesi a l'epístola segona, dirigida a ella, li atribueix el coneixement de l'hidroscoopi. Seguia l'escola de Plató portada per Plotí. A causa de la seva serenitat i la seva desimboltura [60], que havia obtingut com a resultat de cultivar la seva ment, sovint apareixia en públic en presència dels magistrats. Tampoc no tenia vergonya d'assistir a una assemblea d'homes [65]. Tots els homes que eren coneixedors de la seva extraordinària dignitat i virtut l'admiraven per sobre de qualsevol altre.

II La seva vida va transcórrer a Alexandria, segons el testimoni de la *Suda*: «[...] Va néixer i créixer i ser educada a Alexandria. És coneguda com a mestra de filosofia.»

III El *floruit*, segons testimoni de la *Suda* «[...] va ser durant el regne d'Arcadi», amb la qual cosa està d'acord Gesnerus: «en temps de joventut de Teodosi, al voltant de l'any 430 dC», diu que va tenir el *floruit*.

Amb ella, [5] en tant que mestra seva, es diu que va viure al mateix temps Sinesi, primer filòsof i després nomenat bisbe cristià. Li va escriure set cartes i una com a companys, les quals va introduir indistintament en l'obra epistolar. La primera en l'ordre és la 10, que de les

que a ella dedica, és la que més [10] es coneix: [...] *Si pudiera leer vuestras cartas y enterarme de qué vida lleváis, lo pasaría mal sólo la mitad, ya que en vos cifraría yo mi dicha*»¹⁷.

En la segona [15], que és la XV, li demana un hidroscoopi, amb la força del qual es coneix el nivell de les aigües: li explica de quina manera es pot fabricar: « [...] *Me encuentro tan sumamente mal que necesito un hidroscopio. Manda que fabriquen uno de bronce y lo monten. Es un tubo cilíndrico con la forma y dimensiones de una flauta. En [30] línea recta lleva unas incisiones por las que determinamos el peso de los líquidos. Por uno de los extremos lo cierra, en efecto, un cono adaptado en posición idéntica, de manera que sea común la base de ambos, la del cono y la del tubo (y esto es propiamente el “pesito”). Pues bien, cuando sumerjas en el líquido ese tubo que es como una flauta, se mantendrá recto y te será posible contar [35] las incisiones que son las que dan a conocer el peso*»¹⁸.

A la tercera (XVI), jaient greument malalt al llit escriu gairebé l'últim adéu a la filòsofa, i la declara: «*Madre, hermana, maestra, benefactora mía en todo, y todo lo que para mí tiene valor*». I [40] conclou: [...] *Tu, si algo te preocupas de mis cosas, haces bien; y, si no te preocupas tú de eso, tampoco me preocupo yo*»¹⁹.

Trobem la quarta (XXXIII) de la sèrie de l'autor massa concisament [40]escrita: « [...] *Me parece que estoy haciendo lo propio del eco. Las voces que he captado las devuelvo. Ante ti alabo al admirable Alejandro...*»²⁰ A la cinquena (LXXX) es llegeix un encomi: «[...] *La capacidad, al menos, de escoger lo mejor y ponerme de parte de quines sufren injusticia, eso no me lo arrebatará*».²¹

A la setena [60] (CLIII) fa una menció abundant dels dos llibres editats per ell mateix. Sobre els escrits diu la *Suda*: «[...] Va escriure un comentari sobre obres de Diofant, el *Cànon astronòmic*, i un comentari sobre *Les seccions còniques* [65] d'Apoloni.»

IV Els escriptors descriuen el destí d'Hipàtia horriblement. Es diu que va succeir que Ciril, que era bisbe de la facció contrària, passant prop la casa d'Hipàtia, va veure una gran agitació d'home empenyent la porta “de cavalls i homes tots junts” [5] alguns aproximant-se, uns marxant i d'altres esperant-se drets. Quan va preguntar què era aquella multitud i aquell tumult, va escoltar d'aquells homes que la filòsofa Hipàtia en aquells moments estava parlant

¹⁷ Sinesi (1995: 46).

¹⁸ Sinesi (1995: 51-52).

¹⁹ Sinesi (1995: 52-53).

²⁰ Sinesi (1995: 100).

²¹ Sinesi (1995: 164).

i que aquella era la casa seva. Quan [10] va saber això, la seva ànima va ser colpejada per l'enveja, així que immediatament va planejat la mort de la filòsofa, la més impia de totes les morts. Perquè així quan ella va sortir com sempre molts homes ferotges, vertaderament menyspreables, sense tenir por ni dels ulls dels déus ni [15] de la venjança dels homes, van matar la filòsofa, i van contaminar la pàtria amb aquest sacrifici expiatori i ultratge enorme. I l'emperador s'hauria enfadat amb això si Edesi no hagués estat subornat. Ell va remetre el càstig als assassins, però va assenyalar això a si mateix i la seva família, i [20] el seu fill va pagar el preu. La memòria d'aquest fets, que ara encara estan en efervescència entre els alexandrins, no va disminuir en res l'honor d'aquests i l'estudi cap a Isidor. Escoltant Damasci [25] sobre la vida de les filòsof Isidor. També, més extensament a la *Suda*: «[...] Va ser esquarterada pels alexandrins i el seu cos va ser profanat i dispersat per tota la ciutat. Va patir això per culpa de l'enveja i la seva excepcional saviesa, especialment,[35] en l'astronomia. Segons alguns, [això va ser culpa de] Ciril, però segons uns altres, [va ser el resultat] de la insolència empedreïda i la rebel·lia dels Alexandrins. Però ho van fer també a molts dels seus propis bisbes». Sòcrates afegeix: « [...]Però, fins i tot ella va ser víctima de l'enveja política que predominava aquell temps. Per això va tenir nombroses entrevistes amb Orestes, es va informar calumniosament el poble cristià que va ser Hipàtia qui va evitar que aquest es reconciliés amb el bisbe.[55] Alguns, però, van marxar per un fervor ferotge i fanàtic; tenien com a líder un lector de l'església anomenat Pere, la van parar tornant a casa i la van estirar fora del seu carruatge, la van portar a una església anomenada *Caesareum* on la van despullar completament [60] i la van assassinar a cops de rajoles. Després d'esquarterar-ne el cos, van portar els seus membres destrossats a un lloc anomenat *Cenarion*, on la van cremar. Aquest assumpte va portar el menor oprobí, no només a Ciril, sinó a tota l'església d'Alexandria. I clarament res pot estar més lluny de l'esperit del cristianisme que el consentiment de massacres [65], lluites, i afers com aquests.

El mateix hi ha en els prolegòmens de les obres de Sinesi i de Nicèfor. Però diu Vossius que és lícit no poder no només doldre's de tant trist destí d'Hipàtia, ni irar-se amb Ciril, patriarca d'Alexandria, que va quedar immune per aquest crim.[70]

V Aquestes coses segons Sòcrates van coincidir amb el quart any de bisbat de Ciril, el desè consolat d'Honori, i el setè de Teodosi, al més de març, quan es feia el desdejuni. Petaurius, a les seves notes,[5] difereix de Sòcrates: aquestes eren que els fets van succeir l'any sisè, però segons Vossius el vuitè de Teodosi el Jove, per als cristians el 415. D'això no s'allunyen en res els annals de Baronius l'any del senyor 415 tot i que troba un error en

aquest, perquè segons Sòcrates se cita l'any setè del consolat [10] de Teodosi enlloc del sisè ja que en realitat el setè consolat de Teodosi no concorda amb el desè d'Honori però justament en l'any següent, és nomenat per desenvolupar la funció tot sol, sense cap company. I, a més, diu que el destí fatal d'Hipàtia es produí a mitjans o bé a finals del quart any de Ciril o més aviat cap a l'inici; [15] perquè el mateix Sòcrates no nega que va ser sota el novè consolat d'Honori i el cinquè de Teodosi. El 15 de les calendes de novembre és mort Teòfil i tres dies després és nomenat Ciril. Per aquesta raó es deia que Ciril, aquell any, durant el mes d'octubre va acabar la seva tasca en el [20] tercer any i va començar el quart. Sigui com sigui, aquí serà la fi!

1.7 *A journey from this world to the next, Henry Fielding*²²

En aquell temps jo estava molt enamorat d'una tal Hipàtia, la filla d'un filòsof; una jove noia amb una gran bellesa i mèrit: certament tenia qualsevol qualitat imaginable tant en la ment com en el cos. Semblava que jo no li desagradava, però hi havia dos obstacles en concret pel nostre matrimoni: la meva religió i la seva pobresa. Però probablement hauria pogut superar els dos si no hagués sigut perquè aquells gossos dels cristians la van assassinar; i, el que era pitjor, després van cremar el seu cos. Dic pitjor perquè per aquest motiu vaig perdre una joia de força valor que li havia regalat pensant demanar-li que me la tornés si al final no ens arribàvem a casar.

1.8 *Historia de la decadencia y la ruina del imperio romano, Edward Gibbon*²³

[...] (*San Cirilo*) *aprontó luego ú admitió el sacrificio de una doncella secuaz de la religion griega é intima de Orestes. Hipasia, hija de Teon el matemático estaba impuesta en los estudios del padre; despejó con sus glosas eruditas la jeometria de Apolonio y Diofanto, y estuvo enseñando públicamente ya en Atenas, ya en Alejandria, la filosofia de Platon y de Aristóteles. Hermosa y lozana, y cabal en su sabiduria, su recato se desentendió de amadores y se prendó de discípulos: los sujetos más visibles ansiaban visitar á la filósofa, y envidiaba Cirilo el boato de la comitiva que se agolpba con caballos y esclavos á los umbrales de aquella academia. Cundió la hublilla entre los Cristianos, de que la hija de Teon era quin deshermanaba el prefecto con el arzobispo, y quedó luego despejado el tropiezo. En el dia aciago de Cuaresma, arrebatan á Hipasia del carruaje, la desnudan, la arrastran á la iglesia, la manos de Pedro el lector y de una gavilla de fanáticos forajidos la atanacean y la*

²² *A journey from this worls to the next by Henry Fielding.*
<http://www.gutenberg.org/files/1147/1147-h/1147-h.htm>.

²³ Gibbon (1984: 14).

descuartizan, raspan la carne de sus huesos, con cantos agudos de conchas de ostras, y arrojan sus miembros palpitantes á las llamas. Se procedió debidamente á pesquisas y escarmientos, mas los cohechos atajaron el proceso, y el assassinato de Hipasia, dejó mancillado para siempre el concepto y la religion de Cirilo de Alejandria.

1.9 La Tomba de fanatisme, Voltaire²⁴

¿Hi ha res més horrible i més covard que l'acció dels secretors del bisbe Ciril, que els cristians anomenen Sant Ciril? A Alexandria hi havia una noia cèlebre per la seva bellesa i el seu esperit; el seu nom era Hipàcia. Educada pel filòsof Teó, el seu pare, el 415 ocupava la cadira que havia estat d'ell, i era aplaudida per la seva ciència a la vegada que era enaltida pels seus costums; però era pagana.

Els sicaris tonsuarts de Ciril, seguits d'una legió de fanàtics, la van assaltar al carrer quan tornava de dictar les seves lliçons, la van arrossegar pels cabells, la van lapidar i la van cremar, sense que Ciril, el sant, els fes la més petita reprensió, i sense que Teodosi el jove i la devota Pulquèria, la seva germana, que el dominava i que compartia l'imperi amb ell, condemnessin aquell excés d'inhumanitat. Un menyspreu tal de les lleis en aquesta circumstància hauria semblat menys sorprenent durant el regnat del seu avi Teodosi I, que tan covardament s'havia tacat amb la sang dels pobles de Tessalònica.

1.10 Diccionario filofófico, Voltaire²⁵

Supongo que Madama Dacier hubiera sido la muger mas hermosa de Paris; y que en la disputa sobre los antiguos y los modernos pretendiesen los carmelitas, que el poema de la Magdalena, compuesto por un carmelita, era infinitamente superior á Homero, y que era una impiedad atroz preferir la Iliada á los versos de un fraile: supongo que el arzobispo de Paris hubiera tomado el partido de los carmelitas contra el gobernador de la ciudad, partidario de la hermosa Madama Dacier y que hubiera incitado á los carmelitas á que asesinasen esta dama en la Iglesia de nuestra Señora del Carmen, y que la arrastrasen desnuda y ensangrentada por la plaza de Maubert; sin duda no hay nadie que no hubiera dicho, que el arzobispo de Paris habia hecho una malísima accion de la que tendría que hacer penitencia.

²⁴ Voltaire (2008: 160-161).

²⁵ Voltaire (1825: 158-159).

He aquí precisamente la historia de Hypatía. Esta enseñaba á Homero y á Platon en Alejandría en tiempo de Teodosio II: san Cirilo desató contra ella el populacho cristiano; como nos lo cuentan Dasmacio y Suidas, y como lo prueban evidentemente los hombres mas sabios del siglo, como Bruker, la Croze, Barnnge, etc; y como está es puesto muy juiciosamente en el gran Diccionario enciclopédico en el artículo Electicismo.

Un hombre, cuyas intenciones son sin duda muy buenas, ha hecho imprimir dos volúmenes contra este artículo de la Enciclopedia.

Repitamos otra vez, amigos míos: Dos tomos contra dos páginas, es demasiado. Ya os lo he dicho cien veces: multiplicais demasiado los seres sin necesidad. Lo que necesitamos es dos lineas contra dos tomos mas no escribais tampoco estas dos lineas.

Yo me contento con observar que san Cirilo era hombre, y hombre de partido; que pudo dejarse arrastrar demasiado por su zelo; que cuando se ponen desnudas á las damas hermosas no es para asesinarlas; que sin la menor duda san Cirilo ha pedido perdon á Dios de este accion abominable, y que yo pido al padre de las misericordias que se apiade de su alma. El que ha escrito los dos tomos contra el Electicismo, me da tambien mucha compasion.

1.11 Hypatie, Leconte de Lisle²⁶

A l'acabament de les grandeses que dominen la terra
Quan els cultes divins, sota el segles doblats,
Recuperant de l'oblit el camí solitari,
Miren esfondrant-se els seus altars fulminats;

Quan del roure de l'Hèlade la fulla errant
De places desertes esborra el camí
I què més enllà dels mars, on l'ombra espessa abunda,
Cap a un jove sol flota l'esperit humà;

Sempre dels déus vençuts abraçant la fortuna,
Un gran cor els defensa del destí insultant:
L'alba dels nous dies el fereix i l'importuna

²⁶ Leconte de Lisle (1852: 1-7).

Segueix a l'horitzó l'astre dels seus avantpassats.

Per un destí millor que neixi un altre segle
i d'un món s'allunyi esgotat sense remordiments:
fidel a un somni feliç on floreix la seva infantesa,
ell sent estremir-se la pols dels morts,

Els savis, els herois s'aixequen plens de vida!
Els poetes murmuren els seus bells noms;
i l'Olimp ideal, que un cant sagrat convida
sobre el marfil seu en els blancs Partenons.

O verge, qui, d'una part del teu vestit piadós,
cobrí la tomba augusta on dormien els teus Déus,
sacerdotessa harmoniosa del seu culte eclipsat,
casta i últim raig separat dels seus cels!

Jo t'estimo i et saludo, Oh magnífica verge!
Quan la tempesta va destruir el mon paternal,
Vas seguir a aquest sublim Èdip en el seu exili,
I el vas envoltar d'un amor etern.

Dreta, en la teva pal·lidesa, sota dels portals sagrats
Que pobles ingrats abandonaven l'eixam,
Pitonissa encadenada als tríodes profètics,
els immortals traïts bategaren en el teu pit.

Els veies passar en el núvol inflammat!
De ciències i d'amor ells t'omplien una altra vegada;
I la terra escoltava, pel teu somni encantat,
Cantar l'abella àtica en els teus llavis d'or.

Com un jove lotus que creix vigilat pels savis,

Flor de la seva eloqüència i de la seva justícia,
Feies, sobre la nit menys fosca de l'edat avançada,
Brillar el teu geni a través de la teva bellesa!

El seriós ensenyament de les virtuts eternes
Sortia dels teus llavis cap al fons dels cors encantats;
I els Galileus, que et somiaven amb ales
Oblidaven el seu Déu mort pels teus Déus estimats.
Però el segle s'emportava aquestes ànimes rebels
que un lligam massa fràgil lligava als teus passos;
i les veies fugir cap a les terres promeses;
però tu, que ho sabies tot, no les seguies!

Que t'importava, oh verge, tal bogeria semblant?
No posseïes ja aquest ideal cercat?
Ves! En aquells cors confusos les teves mirades sabien llegir,
i els Déus, benevolents, no t'havien amagat res.

O infanta assenyada tan pura entre les teves germanes mortals!
O noble front, sense taques entre els fronts sagrats!
Quina ànima havia cantat abans sobre uns llavis tan bonics,
i cremat més neta en uns ulls inspirats?

Sense mai tocar el teu vestit immaculada,
les brutícies, impureses del segle han respectat les teves mans:
caminaves, mirant cap a la vida estrellada,
ignorant els mals i els crims humans.

El malvat Galileu et va tocar i maleir,
Però tu vas caure més gran! I ara, ai!
L'ànima de Plató i el cos d'Afrodita
Se n'han anat per sempre més al bell paradís de l'Hèlade!

Dorm, oh blanca víctima, en la nostra ànima profunda,

En la teva mortalla de verge i envoltada de lotus;
Dorm, la impura lletgesa és la reina del món,
I hem perdut el camí a Paros,

Els Déus estan reduïts a cendres i la terra està muda:
Res no parlà més en el teu cel desert.
Dorm! Però, viva dins seu, canta al cor del poeta
El melodiós himne de la sagrada bellesa!
Ella és l'única que sobreviu, immutable, eterna.
La mort pot dispersar l'univers tremolós,
Però la bellesa brilla, i tot reneix en ella,
I els móns encara roden sota els seus peus blancs!

1. 13 *History of western philosophy*, Bertrand Russel²⁷

Sant Ciril, el defensor de la unitat, era un home amb un zel fanàtic. Feia servir el seu càrrec de patriarca per incitar matances de la gran comunitat jueva d'Alexandria. El motiu pel qual va passar a la història el seu episcopat va ser el linxament d'Hipàtia, una destacada dama que, en una època de fanatisme, va seguir el Neoplatonisme i va dedicar el seu talent a les matemàtiques. Va ser estirada del seu carruatge, despullada, arrossegada fins a l'església i inhumanament assassinada a mans de Pere el lector i una tropa de salvatges i despietats fanàtics: la seva carn va ser arrencada dels seus ossos amb petxines i els seus membres tremolosos van ser tirats a les flames. El just progrés d'investigació i càstig va ser aturat per mitjà de convenients regals. Després d'això, Alexandria ja no va tornar a ser molestada per filòsofs.

²⁷ Russel (1946: 368).

2 LA BIBLIOTECA I EL MUSEU D'ALEXANDRIA

Aquestes dues institucions van ser el motor cultural de la ciutat i de l'Imperi Romà. La Biblioteca va ser fundada prop del Gran Port d'Alexandria el segle IV aC per ordre de Ptolomeu I, successor d'Alexandre el Gran, fundador de la ciutat. Podem veure com la Biblioteca va formar part de la ciutat des dels primers moments.

En aquesta Biblioteca s'hi guardaven tota mena d'obres: tractats d'astronomia, geometria, medicina, tragèdies, obres poètiques, escrits sobre com governar una ciutat, etc. Els vaixells que arribaven a la ciutat eren inspeccionats per cercar-hi de llibres, que eren copiats i tornats als seus amos, es demanaven llibres a altres biblioteques per copiar-los, etc. Volien posseir tot el coneixement que hi havia al món.

Quan les instal·lacions de la Biblioteca van ser insuficients per contenir tants volums, es va construir una segon edifici per guardar-hi les obres: el Serapeu²⁸.

La Biblioteca va patir una gran destrucció l'any 48 aC quan Juli Cèsar, que estava enfrontat amb Ptolomeu XIII, germà de Cleòpatra, va incendiar el port d'Alexandria. El foc va arribar a la Biblioteca i va destruir més de 400.000 manuscrits.

Durant l'època romana²⁹ la Biblioteca va patir diversos atacs per part dels emperadors. Fruit dels enfrontaments als carrers de la ciutat i la política dels diversos emperadors, cap a la segona meitat del segle IV, l'època d'Hipàtia, la Biblioteca ja estava gairebé en desús, només s'utilitzava el Serapeu, que no tenia la immensa quantitat d'obres que havia arribat a tenir la Biblioteca en els anys de més esplendor.

El Museu, o temple de les Muses, era una institut d'investigació. Va ser construït per Ptolomeu II, al costat de la residència de la família Ptolomeu, a semblança del Liceu d'Aristòtil a Atenes. Aplegava científics de totes les parts de l'imperi que, subvencionats pel govern de la ciutat, hi vivien i hi investigaven sense l'obligació d'haver d'impartir classes.

Al museu es feien classes, s'investigava, s'escriuien llibres i comentaris d'altres obres, es traduïen textos indis, perses, assírics... Les seves instal·lacions comptaven amb unes habitacions per als estudiosos que venien de molt lluny, laboratoris, observatoris astronòmics, sales per fer-hi conferències i classe, uns grans jardins i, fins i tot, un zoològic.

²⁸ Serapeu temple de Serapis, divinitat protectora d'Alexandria. Serapis neix de la identificació del déu egipci Osiris-Apis amb el déu adorat pels grecs Serapis de Sínope.

²⁹ Egipte va passar a domini romà el 30 aC després de la mort de Cleòpatra i Marc Antoni.

3 CONFLICTES RELIGIOSOS

L'Alexandria del segle IV era una ciutat més que pluricultural. Egipcis convivint amb grecs, tots governats per l'Imperi Romà, amb el prefecte imperial. La religió cristiana convivia amb el paganisme grec, l'egipci, altres religions minoritàries i, dins del mateix cristianisme, hi havia sectes i heretgies perseguides pel bisbe de la ciutat. En un ambient com aquest no és estrany que els enfrontaments al mig del carrer fossin freqüents, la majoria solucionats amb violència.

Si alguna religió destacava per sobre de les altres era el cristianisme i la crueltat i set de violència i poder que van tenir els diferents bisbes de la ciutat.

3.1 L'atac al Serapeu

La destrucció del Serapeu va ser un dels fets més importants en el procés d'eliminació del paganisme a Alexandria. Va ser una altra demostració de la violència dels cristians i del seu patriarca, en aquells moment Teòfil. Les fonts que narren aquest fet divergeixen molt entre si; actualment no se sap amb certesa com van succeir els fets.

El juny de 391 l'emperador Teodosi va dictar un edicte que prohibia el culte pagà i va obrir el camí a la destrucció de molts llocs de culte pagans.

Sembla que el conflicte va sorgir l'any 391 (després de l'edicte imperial) o 392 quan es va voler habilitar una antiga basílica per dedicar-la al culte cristià. En començar la rehabilitació

Fig. 1: Còpia romana de l'estàtua del déu Serapis que es trobava al Serapeu d'Alexandria.

de l'espai van descobrir restes òssies i objectes sagrats de culte mitraics³⁰ que semblava que procedien d'un antic lloc de culte a Mitra abandonat, no per l'edicte imperial sinó per la disminució de creients.

Els cristians van ensenyar públicament els objectes sagrats fent una processó per la via Conòpica³¹, els pagans es van ofendre molt per aquella profanació a un lloc sagrat i per l'exhibició dels símbols, cosa que va fer que comencessin una sèrie d'enfrontaments que van portar morts als dos bàndols.

El gran nombre de pagans es van refugiar al Serapeu i van aixecar barricades davant del temple. Les autoritats civils van demanar als pagans que abandonessin el temple i a canvi no hi hauria represàlies. Els pagans s'hi van negar i van reforçar les barricades.

L'emperador es va fer càrrec de la situació i va dictar un edicte que obligava els pagans a abandonar el recinte. Els cristians i els soldats van entrar al temple i el van saquejar amb molta cura de no tocar l'estàtua de Serapis, feta d'or i marfil per l'escultor Briaxis, ja que temien la llegenda que deia que si algú atacava l'estàtua la terra es partiria, els cels caurien i el caos regnaria. Finalment un dels cristians, no se sap si monjo o soldat, va colpejar l'estàtua de la divinitat i en veure no hi havia cap càstig diví van continuar fins arrencar-li els braços i el cap i cremar-li cada una de les extremitats en un districte diferent de la ciutat³². El tors de l'estàtua el van cremar públicament al teatre.

Posteriorment es va destruir tot el temple i es va aprofitar una part per reutilitzar-lo com a església.

L'atac al Serapeu va marcar molt la ciutat. Va ser un cop molt fort per la cultura de la ciutat: com ja hem vist era el focus cultural d'aquells dies, es van perdre una gran quantitat d'obres. També ho va ser pel paganisme d'Alexandria, molts filòsofs, gramàtics, astrònoms i altres persones paganes influents de la ciutat es van atrinxerar al Serapeu i, un cop va caure, la gran

³⁰ Mitra era una divinitat irànica, el culte de la qual va anar evolucionant pel contacte amb altres cultures fins a identificar-lo amb el Sol. El culte a Mitra era una religió reservada als homes amb diferents graus d'iniciació. Va ser molt popular durant l'Imperi Romà.

³¹ La via Conòpica era el carrer principal de la ciutat que la dividia d'est a oest. S'hi feien desfilades militars i religioses, tant cristianes com paganes, però també va servir als creients per fer-hi exhibicions per ridiculitzar les altres religions. Martínez Maza (2007:115).

³² Alexandria estava dividida en cinc districtes molt definits, que rebien el nom de *gramata* ja que cadascun tenia el nom d'una de les cinc primeres lletres de l'abecedari. (Martínez Maza (2007:113).

majoria es van veure obligats a exiliar-se. Ni Hipàtia ni cap dels seus alumnes es van involucrar en aquests aldarulls.

3.2 De Teòfil a Ciril i l'enfrontament d'aquest amb Orestes

Com ja hem vist, ni Hipàtia ni cap dels seus alumnes va participar en la defensa del Serapeu. La filòsofa no va tenir cap problema amb el bisbe Teòfil durant el seu episcopat per no ser cristiana. Els problemes van sorgir l'octubre del 412 quan va morir Teòfil i el va succeir el seu nebot Ciril, que després de la seva mort va ser nomenat sant pels seus tractats sobre teologia i Doctor de l'Església.

Teòfil havia estat molt violent i cruel però Ciril encara ho va ser més. Dzielska (2004: 97) recorda que les fonts el descriuen *«como un hombre impetuoso, ansioso de poder, más implacable que su predecesor y tío en la consecución de una mayor autoridad»*. El nou bisbe volia ampliar la seva autoritat sobre assumptes públics i de la ciutat.

Va dur a terme una lluita contra totes les religions que no fossin el cristianisme. Un dels episodis més cruentos és l'atac que va fer contra els jueus. Un dissabte Orestes era al teatre llegint una ordenança sobre la representació de pantomimes quan el públic, cristians i jueus, van començar a cridar. Els jueus afirmaven que entre el públic hi havia Hierax, una de les persones de confiança de Ciril. Orestes molest per la intromissió del bisbe en els assumptes civils ordena detenir i torturar Hierax.

Ciril en assabentar-se d'aquest fet s'enfadà molt i demanà als caps de la comunitat jueva que atuessin les hostilitats contra els cristians.

Una nit es va donar l'alarma que s'havia incendiat l'església de Sant Agustí. Els cristians van córrer a sufocar l'incendi però quan hi van arribar van adonar-se que es tractava d'una trampa preparada pels jueus: una emboscada que els va causar moltes baixes.

Aquest fet encara va enfurismar més Ciril que, amb un grup de cristians, van anar al barri jueu, van saquejar les cases i les sinagogues i com Dzielska (2004:89) recorda les paraules de

Fig .2: Imatge de Sant Ciril d'Alexadria

Sòcrates Escolàstic: *«todos los judíos, que han vivido en Alejandría desde los tiempos de Alejandro Magno, son expulsados.»* No tots els jueus van ser expulsats però sí la gran majoria, la qual cosa va tenir un efecte molt negatiu en l'economia.

Tant Ciril com Orestes informen l'emperador dels fets ocorreguts, tot i que desconeixem la resposta d'aquest. Sembla ser que un grup de cristians pressiona Ciril perquè es reconciliï amb Orestes però el prefecte no accepta.

Cinc-cents monjos del desert de Nítira van anar a la ciutat per ajudar Ciril en l'enfrontament contra Orestes. Un dia ataquen públicament Orestes quan aquest passejava per la ciutat a cavall. Un dels monjos, Amoni, llança una pedra al cap d'Orestes i el fereix. Amoni és capturat i Orestes el va sentenciar a una tortura que el va portar a la mort.

Una altra vegada el bisbe i el prefecte informen per separat l'emperador. En aquest punt els cristians moderats ja veuen que Amoni era culpable i critiquen Ciril per l'acapament de poder.

Orestes, que cada vegada està més indefens a la ciutat, busca el suport de persones influents. Una d'aquestes persones és Hipàtia amb la qual trava una gran amistat des del primer moment. La filòsofa defensava una política basada en la pau i el diàleg, estava en contra de la violència i la set de poder de Ciril.

Cap a l'any 414 o 415 Orestes crea una mena de partit polític gràcies a la ajuda d'Hipàtia. La resposta de Ciril és crear-ne un altre. En el partit d'Orestes hi ha des de jueus a cristians, cosa que complica molt la situació a Ciril, perquè s'enfronta a fidels de la seva religió. A més, Hipàtia compta amb l'amistat de funcionaris de la ciutat, de l'imperi i de càrrecs de l'Església.

No és d'estranyar que els cristians veiessin en Hipàtia, tal com ens explica Sòcrates, la causa perquè no es reconciliessin el bisbe i el patriarca i que, per tant, l'interès de Ciril fos fer-la desaparèixer.

4 LES DIFERENTS VERSIONS DE LA MORTS D'HIPÀTIA

Com ja hem vist anteriorment la informació que ens ha arribat d'Hipàtia és molt poca i moltes vegades es contradiuen uns escrits amb els altres. Els fragments que ens relaten la seva mort no són una excepció.

4.1 *Suda*

Com ja hem vist, l'entrada a la *Suda* d'Hipàtia està creada a partir de dues obres diferents. Cada autor ens relata la seva mort d'una forma una mica diferent a la de l'altre.

4.1.1 Hesiqui de Milet

En el seu fragments s'explica que Hipàtia va ser esquarterada per un grup d'alexandrins, la van violar i van escampar els seus trossos per tota la ciutat. Afirmar que va ser assassinada per culpa de l'enveja que tenien els alexandrins de la «la seva excepcional saviesa, especialment, en l'astronomia». A l'hora de buscar el culpable d'aquests fets planteja dues hipòtesis: la primera és que va ser Ciril, el bisbe d'Alexandria, qui va dictar el crim i el poble el va dur a terme; la segona diu que van ser un grup de rebels empedreïts que van decidir assassinar-la.

4.1.2 Damasci

Damasci ens explica que Ciril, mentre passejava per la ciutat va veure una multitud de gent al voltant d'una casa. El bisbe va preguntar què hi feia tanta gent allà i li van respondre que aquella era la casa d'Hipàtia i que ella hi estava impartint classe. Quan va saber això li va venir un atac d'enveja i d'ira i va planejar el crim.

Quan Hipàtia va sortir de casa seva un grup d'homes «sense tenir por ni dels ulls dels déus ni de la venjança dels homes» se li van llançar a sobre i la van matar. En aquest cas Damasci no explica com es va produir la seva mort, només diu que Ciril va planejar «la més impia de totes les morts ».

4.2 *Historia ecclesiastica, Sòcrates Escolàstic*

Sòcrates Escolàstic explica com Hipàtia va ser víctima de l'enveja política de Ciril. Ens narra com un grup de fanàtics religiosos encapçalats per un tal Pere van trobar Hipàtia tornant a casa en el seu carruatge. La van estirar fora del vehicle i la van portar a un antic temple de

culte a l'emperador, després convertit en església, el *Caesareum*. Allà la van despullar i la van esquarterar amb trossos de ceràmica o petxines ja que el *Caesareum* era al costat del mar. Després van portar els seus «membres destrossats» fins al *Cenarion*, un lloc del qual avui no es coneix l'emplaçament, on els van incinerar.

Sòcrates no culpa Ciril per aquests fets, però fa una crítica molt dura a la religió per permetre i dur a terme aquestes barbaritats: «I clarament res pot estar més lluny de l'esperit del cristianisme que el consentiment de massacres, lluites, i afers com aquests.»

Una cosa important que cal destacar del relat de Sòcrates és que és l'únic autor que ens dona la data exacta de l'assassinat d'Hipàtia: « Això va tenir lloc el mes de març durant la quaresma, en el quart any de l'episcopat de Ciril, sota el desè consolat d'Honori, i el desè de Teodosi.»

4.3 Crònica, Joan de Nikiu

El bisbe de Nikiu, en la seva crònica, explica que un grup de cristians es van alçar sota les ordres d'un tal Pere, « un perfecte creient amb tots els respectes cap a Jesuscrist». Es van disposar a buscar la “pagana” que « havia seduït la gent de la ciutat i el prefecte amb els seus encanteris». Diu que la van trobar asseguda en una cadira, fent classe, i la van agafar i se la van emportar fins al *Caesareum*. Allà li van arrencar la roba i la van arrossegar pels carrers de la ciutat fins que va morir. Després van portar el seu cos fins el *Cenarion* on van incinerar-lo.

4.4 Com va morir realment Hipàtia?

Com ja hem vist els relats de la mort d'Hipàtia són força diferents entre si, tenen alguns punts de contacte però divergeixen en molts aspectes. El que sí podem afirmar és que Hipàtia va ser víctima de l'enveja que tenia Ciril d'Orestes i del seu grup de col·laboradors. Tots els autors, llevat Joan de Nikiu, culpen el bisbe. No és estranya la postura de Joan de Nikiu: és l'únic autor cristià.

Els quatre autors afirmen que les persones que van matar Hipàtia eren un grup d'alexandrins. Sòcrates i Joan afinen més i diuen que van ser un grup de cristians liderats per un tal Pere. Segurament aquest grup d'homes van ser els *parabolanoi*, un grup de monjos encarregats de tenir cura dels malalts i dels discapacitats de la ciutat, però que alhora també eren el braç armat del bisbe. Van ser ells els que eren darrere de l'atac al Serapeu i contra els pagans, els

que van saquejar les sinagogues i les cases dels jueus... Per tant, és possible que també fossin els assassins d'Hipàtia³³.

Damasci i Joan de Nikiu afirmen que aquest grup d'alexandrins van trobar la filòsofa fent classe: el primer explica que era a casa seva, el segon especifica que estava asseguda en una cadira. En canvi Sòcrates diu que el grup de religiosos van trobar Hipàtia pel carrer mentre tornava a casa dins el seu carruatge i la van atacar. El que cal destacar és que tant Damasci com Sòcrates deixen veure que els assassins no van anar a buscar Hipàtia, simplement la van trobar al carrer o a casa seva; en canvi Joan afirma que el grup de religiosos la van buscar per la ciutat i finalment la van trobar.

Tant Sòcrates com Joan coincideixen que Hipàtia va ser assassinada en una església, el *Caesareum*. Pel que fa a la forma de morir, tots narren una mort molt cruel. Damasci és l'únic que no especifica com es va produir la defunció, només indica que va ser «la més impia de totes les morts». Hesiqui de Milet i Sòcrates Escolàstic coincideixen que va ser esquarterada. Sòcrates especifica que ho van fer amb trossos de ceràmica o de petxines. En canvi, Joan de Nikiu afirma que la van arrossegar pels carrers de la ciutat fins que va morir.

Els tres autors que narren amb més detall la mort de la filòsofa expliquen que abans de matar-la la van humiliar d'alguna forma o altra: Hesiqui de Milet diu que va ser violada, Sòcrates i Joan diuen que li van arrencar la roba.

Després de la mort sembla ser que va ser incinerada, tal com diuen Joan i Sòcrates en un lloc públic, el *Cenarion*, tot i que Hesiqui de Milet diu que, un cop morta, van escampar les restes per tota la ciutat. El que cal destacar és el fet de fer-ho públic, que la ciutadania veiés amb els propis ulls que havia mort “la pagana”.

En haver-hi diferents versions en els textos antics, els diferents autors que han estudiat Hipàtia i la seva mort no coincideixen en una única versió de com va ser assassinada realment.

Podríem dir que Hipàtia va ser assassinada per culpa de les enveges polítiques de Ciril per un grup de cristians alexandrins, segurament els *parabolanoi*, dirigits per un tal Pere. La van trobar a casa seva o al carrer i se la van emportar a una església, el *Caesareum*, allà la van despullar i la van matar d'una forma molt cruel, esquarterada o arrossegada per tota la ciutat fins que va morir. Després la van incinerar al *Cenarion* perquè tota la ciutat en fos testimoni.

³³ Dzielska, (2003, 109).